

LJUBLJANSKI ZVON

Izhaja 12krat na leto in stane 70 K, za pol leta 35 K,
za četrlet 17 K 50 v, posamezna številka 7 K.

Uredništvo in upravnništvo je v Sodni ulici šte. 6.

Odgovorni urednik: Dr. Joža Glonar.

≡ Vsebina četrte številke: ≡

Igo Gruden: *Garkovlje.* — **Rad. Peterlin-Petruška:** *Na samem.* —
Igo Gruden: *Kriška dekleta.* — **Ivo Šarli:** *Gospa Silviya.* Povest.
(Dalje.) — **Miran Jarc:** *Ob tihni vodi.* — **R. Krivic:** *T. G. Masaryk
kot estetik in literarni kritik.* (K njegovi 70 letnici.) — **Janko Glaser:**
Spomin. — **Ivan Zorec:** *Tonček in Ančka.* (Konec.) — **France Veber:**
Bergsonova teorija smešnega. (Dalje.) — **F. Golar:** *Budnica.*
Marija Kmetova: *Brez tal.* (Dalje.) — **Ivan Albrecht:** *Tomijeve Tine
mlada leta.* — **Književna poročila:** Cankar Ivan: *Moje življenje.*
(J. A. G.) — **Sto let slovenske lirike.** (Janko Glaser.) — Capuder
Karel: *Naša država, zemljepisni pregled s statističnimi tabelami.*
(Anton Melik.) — **Popovič Vasilj:** *Istorija Jugoslovena.* (Milko Kos.)
— **Markič Mihael:** *Izpopolnjena in izenostavljena silogistika.* (Fr.
Veber. Dalje prihodnjic.) — **Kronika:** *Narodna galerija.* (K Dob'la.)
— **Naši prevodi.** — **Nove knjige.**

(Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo).

Last in založba „Tiskovne zadruga“, z. z. o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

Delniška tiskarna,

d. d.

v Ljubljani

(PREJ TISKARNA IG. PL. KLEINMAYR & FED. BAMBERG)

Miklošičeva cesta števil. 16

se priporoča za izdelovanje vseh tiskovin od posetnic do najumetnejšega barvnega tiska, kakor tudi za natiskovanje listov, časopisov, trgovinskih in uradnih tiskovin. Vsa ta dela izvršuje kar najhitreje in po strogo strokovnih pravilih.

Obenem priporoča svojo najbolje urejeno knjigoveznicu, ki izvršuje knjigoveška dela od najpreprostejše do najfinejše vrste.

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO.

LETNIK XL.

1920.

ŠTEVILKA 4.

IGO GRUDEN:

BARKOVLJE.

Kot bi pred burjo se v zavetje skrile
na begu ptice, — v bregu bele hiše
na pašne, kjer od morja veter diše,
med trte so in oljke se spustile.

Pred njimi Barkovljanke razgrnile
so bele srajce... v solncu malo više
nad latniki po oknih nagelj rdi še —
za koga roke so ga tja vsadile?

Mož v plavžih škedenjskih ves dan se trudi,
v tržaški luki žaklje fant prenaša,
deklé na Rdečem mostu rože nudi:

iz Barkovlj, kjer moj jezik ne ugaša,
ker izdajic dojile niso grudi,
zajeda v Trst se kri in zemlja naša.

RAD. PETERLIN-PETRUŠKA:

NA SAMEM.

Sinoči sem bil zunaj, tam v dolini
ob stezi, kjer sred snežnega prostora
stojita moško dva košata bora,
edini madež v beli vsej praznini.

V vrheh zelenih njih dva črna vrana
sta prenočišče varno si iskala
in krokala, kot da bi v goste zvala
iz dalje sive tretjega gavrana.

In gledal sem jih, mislil sam pri sebi:
Prijatelj tu prijatelja je našel,
ti čisto sam, brez druga sem si zâšel,
ne toži živi duši se po tebi...

„Ej, potnik večni, kaj mi tavaš v zmoti!“
mi zašumela burja je vesela
in me z rokami mrzlimi objela,
„Odkar živiš, že tulim ti nasproti!“ — *Petrovske*

Stano po moderno temen - upajmo, da me zaiide

IGO GRUDEN:

KRIŠKA DEKLETA.

Razcevele nageljne in tublje bele
na tesnih nedrih, ki gorkó kipijo;
široka krila židana šumijo
kot grešne misli mimo bi hitele:

Križanke srečam v lica zagorele,
kjer ob nedeljah godci se glasijo;
do mraka po brjarju se vrtijo,
zvečer domov hitijo zakasnele.

Med tednom videl sem jih mreže plesti,
ko v kriškem portu stale so čakaje,
v rešetih ribe v Nabrežino nesti,

hitel sem ž njimi v Trstu do postaje,
a ko sem v noči srečal jih po mesti,
takrat nad njimi jokal bi najraje.

*hitje. A ko si prebral - spominjaš se. Misli so same
: ga misli: Notri bo zvečja. odgovoril
os. rube; a je, mislika v eni kati
3 jito veča o "parkovljaj"*

4/5920

IVO ŠORLI:

GOPPA SILVIJA.

POVEST. (Dalje.)

Tako neprijetna ji je bila misel, da ni mogla več strpeti v postelji. Bila je nedelja; hotela se je lepo opraviti in iti potem po prijateljico Ano, da bi šli pred mašo še malo na izprehod. Hotela ji je tudi omeniti, da je čula, kakor bi ji nekateri očitali koketnost — vse seveda le tako od daleč — in poskušati spraviti iz nje, kako misli ona o tem in ali je kaj čula tudi ona.

Ne, koketa res nisem, si je rekla, ko je sedela pred ogledalom in si česala lase. Kaj je meni tega treba! Kokete so po romanih in drugje vendar le že bolj stare in grde ženske... Kaj mi torej potem očitajo? Jaz pač nikogar ne vabim, — še tega bi se hotelo: komaj se jih branim!

In po tem spoznanju, da se ji le godi krivica, zopet pomirjena, je zapustila svojo sobico in se napolnila proti stanovanju prijateljice Ane.

Tam pa so ji povedali, da je gospodična že z doma, in sicer še z drugima dvema najmlajšima učiteljicama po cesti proti Prapretnemu. In da so celo naročile, naj pošljejo gospodično Silvijo za njimi, če bi prišla vprašat.

Silvija je tistih par korakov iz mesta stopila bolj hitro; čim pa je prišla pod senco dolgega drevoreda, ki se je v ravni črti vil vse tja doli do cerkve sosednje vasi, je začela hoditi počasneje. Tovarišic ni videla v vsej dolžini ceste. Tudi nikogar iz mesta; vse, kar je prihajalo bliže, so bili kmetje iz okolice.

Že se je hotela obrniti, ker se ji je zazdelo vendar nekoliko čudno, da bi sama hodila, in še ob taki uri, takorekoč na tešče, ko je začula za sabo Stegerjev glas. In v tem hipu ji je bilo tudi jasno, da je prišel nalašč za njo.

— I, da! se je zasmel, kakor da ji bere to v očeh. Zagledal sem vas z okna, ostrmel in hitel, da vas občudujem od blizu. Saj ste naravnost ... kako bi rekel?... naravnost bela prikazen... ne, bela vila... bel sen... bela lilija... bel angel...

— Dovolj, dovolj! se je zasmejala in rahlo zardela. V očeh mu je videla res iskreno vzličenost. In bila je srečna, da je zopet enkrat pogodila, kako doseže z novo obleko, ki je bila sama po sebi dovolj skromna, vsaj s krojem in pridatki čim večji uspeh. Zakaj o tem ni dvomila, da bi ta človek skoro zadel, po čem je bil meter — tem večja njena zmaga, če ga je prisilila, da je vse to pozabil.

Vprašal jo je, kam je bila namenjena in ji potem predložil, da bi se vrnila rajši po stezi čez gozd okrog hriba v mesto, ko je do maše še dovolj časa.

— Zakaj, sumničiti vas moram, da nameravate v cerkev, se je zasmeljal.

Pogledala je uro, pokimala in stopila pred njim na stezico. Že po kratkih korakih ju je zagrnil gozd.

— Ali ste se od izleta na Polico že odpočili, gospodična, je začel po kratkem molku s tako poševnim glasom, da ji je lice rahlo zardelo.

— Kako to mislite? je vprašala.

— I, no, gospod sodnik Zevnik se očitno še ni.

— Vi ste impertinentni, gospod komisar! je rekla po kratkem pomišljanju.

— Pravijo. Ampak na tem ni še nihče umrl. Jaz se pri tem jako dobro počutim. In celo drugim je včasih moja impertinenca le na korist.

— Potem naj se sami zglase zanjo — jaz je ne rabim. Toda — če ste začeli, prosim povejte odkritosrčno, kaj ste hoteli reči? Na tem menda tudi ne boste umrli.

— Na odkritosrčnosti? E, to je pa druga: na tej je umrl že marsikdo. Koliko morivcev na primer bi bili spretni zagovorniki še rešili, da niso z nepotrebno odkritosrčnostjo preiskovalnemu sodniku ali drugim nepoklicanim osebam sami vtaknili vratu v zanko. In v vaših čarobnih očkah je zame taka vrvice — ah, vrvice iz premehke bajnomodre svile, a zato nič manj nevarna — in res ne bi rad, da bi se mi še bolj zadrignila okrog srca... Zato... zato se pravzaprav zelo bojim dregati vanjo; in le nada, da bi jo kako vendar že razrešil, mi je dala poguma za mojo takozvano impertinentnost. Ko sem namreč zapazil, da ste vrgli konec te vrvice drugam, sem začutil, kako se moj del skrčuje... Pardon: moj del — hočem reči, del, kjer visim jaz; zakaj, kdorkoli je pogledal le enkrat v ta nevarni kraj, jo že ima za vratom, okrog srca, kjerkoli — marsikdo celo okrog roke...

— Aha, za roko se vi menda še najbolj bojite! se je zasmejala.

— Z vso impertinenco naj odgovorim: da! Zakaj zvezana roka šele pravzaprav pomeni izgubljeno prostost... In potem nastopi na

pozorišču življenja oseba, ki se je res najbolj bojim: suha ženska prikazen, v sivi, pepelnasti obleki, s pečatom družinskih predskrbi na čelu, in z vsemi znaki bodoče zagrizenosti. In ti ženski osebi se pravi — proza! In je neizprosna sovražnica poezije, pomladi, ljubezni same, pa naj se še tako poetično, pomladansko in ljubeznivo smejlja, pač da te čim gotovejše potegne čez prag, za katerim je potem vsemu konec ali vsaj začetek konca. Gosposdična Silvija, bodite za hip tudi vi odkritosrčni in povejte, ali vam ne diha na primer od Zevnika že sedaj vse ono nasproti, kar tu omenjam? Ampak ne mislite, da vas hočem proti osebi gospoda sodnika ščuvati — le tip bi vam hotel pokazati, kak je. In tudi ni treba, da mi z besedami potrdite, kar vas vprašam — dovolj mi je, če ste v srcu začutili in si, četudi nehote, morali potrditi.

— Pa kaj imate pravzaprav z Zevnikom?

— Saj pravim: nič. Z njegovo osebo namreč. Nisem tako podel, prosim!

— Ne — ne zavijajte! V kako zvezo spravljate mene ž njim, to hočem vedeti!

— Oho, ne zavijajte! Vi veste prav tako, kakor jaz, da se vas polašča. In jaz vidim, da se mu vi prepuščate — evo! In ker občuti to tudi on, si lasti nad vami že neke pravice. O, še daleč sicer, še silno daleč stoji oni, kateri že sega sem čez po vaši mladosti, po vaši spomladi, oni, ki pride za tem, ki se vam zdaj ponuja: za fantom dedec; toda, ker pride gotovo, ker mu je fant samo predhodnik, ki mu pot pripravlja, zato vas svarim pred njim. Vam je treba najprej še samega fanta, zgolj fanta, potem šele, morda čez pet, morda šele čez deset let boste zreli za onega. Poznam vas bolje, nego si mislite... Recimo rajši: poznam vaš tip in vem, da govorim prav. In vem tudi, da bi dedec ne bil samo slana za vašo dušo, ampak... tudi vi za njegovo... Drug nad drugim bi se maščevala in oba bi bila pošteno nesrečna.

— In ta... ta zgolj fant naj bi bili na primer vi? je vprašala po dolgem molku.

— Na primer! Vsekakor bi ne bil najslabši za gori omenjeno svrhu, je rekel z lahko veselostjo. Poglejte, Silvija: takorekoč kakor nabornik pred zdravnikom stojim pred vami, in vaša naloga je za sedaj samo ta, da me takorekoč telesno pomerite, ali sem ali nisem. Ampak, za božjo voljo, ne mislite, da si domišljujem, kakor bi bil bogve kako lep! Za to tudi ne gre. Glavno je, da presodite, ali se vam takole na splošno in na zunanje zdim, da bi za silo bil. Vse drugo bo potem moja skrb. In tu vam jamčim, da se od teh gospodov, ki so vam v našem gnezdecu na razpolago, nikogar ne strašim!

— Vi ste pa res... no, recimo — naravnost: vi se takorekoč pogajate!

— Jako dober izraz! Lahko bi se tudi reklo: vi razlagate svoje vrline pred menoj kakor krošnjar svojo robo in vabite, naj kupim. Bogme, kupite, gospodična, ne bo vam žal! Blago solidno, še dovolj sveže in najmodernejše. In res velikomestno — vsaka dama na Ringu bi se ponašala ž njim. Da, niti na Boulevardu bi se ne bilo treba umikati v senco.

— O, zelo ste skromni!

— Krošnjar pa — skromen! Sicer pa ne vsiljujem, o! Vse moje besede naj ne pomenijo nič drugega nego takozvano strupeno seme, ki naj bi bilo, rad bi, padlo v vašem srcu na rodovitna tla, da potem polagoma vzklije in požene bajno lep, sicer ne strupen, a tudi ne koristen cvet. Da, cvet, kakor vsi res lepi cveti: lep, duhteč, opojen, a tudi kakor cveti rož in orhidej in kamelij in nagljev in tulp: brez sadu. Pred vsem — brez sadu grenkega kesanja: cvet na sebi... Bilo je, nepopisno sladko je bilo, in ni več... Samo vonj, spomin je ostal in bo dehtel tja ven do koncev dni... Amen! Zdaj pa bo čas, da greste poslušat besede gospoda dekana. Primerjajte in — izberite!

— Cinik!

— Evo!

Zasmejal se je, vrgel palico v zrak ter jo spretno ujel. In kar naenkrat, kakor da ga ono, kar je doslej govoril, niti več ne zanima:

— In zdaj mi, gospodična, lepo povejte, kako vam je prišla misel, da na vašem celem deviškem telesu ne bo niti ene nebele pičice. To je v vaših letih in ne zamerite, na takem obskurnem kraju, kjer se nimate na nikogar naslanjati, zame psihološko tako zanimivo, da bi hotel pogledati do dna.

— Vam torej misel ugaja?

— Hinavka: to ste mi videli vendar v očeh! Toda ne mislite, da vam hočem delati poklone za vaš okus. Naposled bi ta popolna enobarvnost, rekel bi skoro brezbarvnost, tudi še ne bila dokaz nenavadnega okusa. Imel sem na Dunaju znanca, ki se je tolikokrat ponesrečil s svojimi oblekami in še bolj s svojimi ovraticami, da se je končno odločil za — črne. Zdaj se seveda ni mogel zapoteči več. In kmalu je prišel na glas izredno elegantnega človeka. Mi pa, ki nismo bili pozabili, smo pravili, da nosi žalost, ampak to sem hotel reči: da se dekle komaj iz kratkega krila, pod tem barve naravnost kličečim, da izzivajočim nebom, v ti temu klicu tako burno se odzivajoči okolici

samo od sebe odloči, odpovedati se hudiču in vsem njegovim izkušnjam, v tem tiči ali toliko kljubovalnosti, ali toliko rafiniranosti in preračunjenosti ali toliko iznajdljivosti in potem toliko discipline same nad seboj, in še vsega mogočega, da je na prvi pogled in brez pojasnila nerazumljivo! In zdaj mi dajte sami to pojasnilo! Ostane seveda med nama, ker bi drugi teh idijotov in idijotinj govora o tem niti ne razumeli. Torej: kako se je porodila prva mislica, takorekoč prva bela pičica v vaši kodrasti glavici?

Premišljevala je, iskala besed, in on ji je pomagal. In on ji je pravzaprav razložil, kako je pravzaprav bilo. In vse neprisiljeno in lahko in tako prijetno. In nič ni bilo več poklonov vmes — razpravljala sta takorekoč, stvarno in tehtno — a v vsem je bilo toliko laskavega zanjo. Bila je vendar nekaj čisto drugega nego vse te omejene malomeščanke tu okrog nje... In ta njena bela obleka ni bila samo slučaj...

Tik do cerkve jo je spremil. Toda noter ni hotel.

— Zdaj še ne... zdaj me niti vi ne spravite s prave poti, gospodična! Morda čez deset let... ko začnem prihajati — dedec...

Elegantno je pozdravil in naglo odšel. Za hip je pogledala za njim. Celo to ji je pravzaprav ugajalo, da ni hotel v cerkev... Ne, Zevnik bi ji s tem ne bil imponiral, ali kdo teh — ampak res, kaj bi ta v cerkvi, ta velikomestni Mefisto?...

7.

Ko je prišla Silvija na svoj prostor v cerkvi, je začel stari dekan ravno pridigovati. Ona pa je imela v tem že od poprej tako vajo, da se je lahko ob še tako glasni božji besedi takoj pogreznila v svoje sanje. Če bi bil duhovnik udaril ob prižnico ali prav posebno izpremenil glas, bi bila za hip megleno pogledala tja; a čim bi oni prešel v navadni ton, bi jo že zopet sladko objelo. Zdelo se ji je celo, da se tako sladko skoro nikjer ne da sanjati, niti zvečer v postelji ne, predno zaspi. Kvečjemu, če bije dež na okno, prav tako enakomerno in monotono...

Bil je zopet Steger, ki je stal pred njo, govoril ž njo, hodil ž njo. In bilo je prijetno ž njim, prav tako kakor prej. Ali kakor bi se mu prej ne bila popolnoma prepustila in vdala, ga je tudi zdaj le oprezno gledala in tehtala. In še z veliko večjo nezaupljivostjo nego doslej, če so se njene misli bavile le ž njim. Nazadnje je hotel vendarle nekaj čisto drugega nego ono, to je po današnjem razgovoru še posebno dobro občutila... Že se ji je bilo storilo tako: želela bi si ga bila

kakor rdeče goreč grm, vse plamen, vse strast, vse v ognjenih jeziki navzgor, da bi jo ogrnilo od vseh strani, ne le tako malo omotico kakor ob Zevniku... Ali to jo je plašilo: nekaj zelenega se je mešalo vmes, je sikalo izza rdečih zubljev... nekaj zelenega one zelenosti kakor je volk na bakreni posodi... one nevarne, strupene zelenosti, ki razjeda in podjeda srečo, veselje, zadovoljnost, mirno vest — nedolžnost... Da, tudi nedolžnost... Zakaj Silviji je bilo na tem, da jo ohrani vsaj do tam, ko ji pride morda druga misel... Iz ponosa, iz ljubezni do bele barve, iz ljubezni do deklištva samega, do tega še tako rosnega, svežega njenega deklištva... Bilo je še lani v glavnem mestu, v zadnjem tečaju učiteljišča, ko se ji je zazdelo, da se je bilo moralo s sošolko, ki sta skupaj stanovali, zgoditi nekaj takega... Vso jo je streslo nepopisne groze, ko je tisto jutro potem stopala z ono proti šoli nalašč za pol koraka za njo. Šele ko je od strani zagledala v njenih očeh tisti izgubljeni, brezkončni nazaj hrepeneči izraz in razumela, da je ona njena smrtna bledica od smrti v srcu, se ji je samo še neizrečeno zasmilila. In bolj nego vsa priporočila in vsi nauki, ki jih je doslej slišala, jo je zgrabil ta živi zgled. Doslej jih je vse take nauke čula le kakor od daleč in razumela kakor da mora biti na tem več onim, ki jih govore, nego njej, saj se ji je na sploh vedno zdelo, da starejši ljudje, bodisi starši ali vzgojitelji priporočajo vse mogoče čednosti le zato, da bi imeli z mladino čim manj sitnosti in nepravilnosti. Tu je zdaj naenkrat in z vso jasnostjo spoznala, da se vsaj te stvari tičejo prav res nje same in da ima izraz „zakladi“, ki ga jim dajejo, najglobljejši pomen, tem bolj, ko je enkrat izgubljen za vedno in nenadomestljivo izgubljen...

No, ves ta močni vtisk je bila polagoma že skoro pozabila. V njej se je bilo napravilo, da je vsakega moškega „pretehtala“ le z mislijo: „Ali bi tega mogla poljubiti?“ In če si je pri kom odgovorila: „Za ves svet ne!“, ki je bil morda po obrazu in drugem celo prijeten človek, bi bila komaj še vedela, da si je zaradi njegovega nečednega izraza v očeh odgovorila tako.

Zdaj, ko so ji prihajale Stegerjeve besede druga za drugo v spomin, ji je vstalo tudi vse ono od tedaj v duši. In čudila se je, da je te drzne besede tako mirno, da, celo z neko naslado poslušala. In natanko je občutila, kaj bi ji rekli mati ali sestra, če bi jo bili videli v tistih trenutkih. Zahtevali bi bili, da tega človeka nikdar več ne pogleda. Da, tudi mati... čeprav jo je drugače tako rada videla v družbi elegantnih kavalirjev... In tudi, recimo, Zevnik... tudi on se ji je prikazal zdaj med onimi, ki bi jo svarili... In še polno drugih bi

bilo na ti strani, čeprav bi ti bili le iz sebičnosti: iz zavisti, da se tak kavalir toliko ukvarja ž njo, ž njo edino; ali iz ljubosumnosti, da je on smel, kar bi drugi ne smeli... Na oni strani pa je bil sam ta človek, ta Mefisto...

Videla ga je natanko v taki podobi pred seboj: njegovo sloko postavo, njegov blede, ne lepi in ne grdi, a zanimivi obraz s tenkimi ustnicami in velikimi, a vendar trudnimi očmi... Gleda sem, se smehlja in čaka... čaka, čaka, kakor kdo, ki misli, da mora priti...

Ne! je stisnila zobe. In čutila je v srcu tako moč, tako gotovost, tak mir, da še sence ni bilo strahu in dvoma. In ne da bi prosila pomoči in varstva, ampak samo da pove, kako se zanjo nikomur ni treba bati, je obrnila zdaj oči v lepo Marijo Vnebovzeto nad oltarjem.

In ker je bil tudi dekan svoj govor in molitve na prižnici ravno dovršil ter se je imela začeti maša, je mirno vstala in stopila pred orgle, kjer je pevovodja delil note.

Sladko ji je bilo pri srcu kakor vedno, ko je potem tudi sama čutila, kako njen glas zveni čez vse druge. In čez note je videla, kako se obrne zdaj ta, zdaj ona glava od tam spodaj in se za dolgo zastrmi v njen obraz, njen glas. Celo vseeno ji je bilo, ali v to ali v ono bolj, in dovolj, da je v eni stvari prva v cerkvi. In nič manj je ni božal pogled nedolžnega šolarčka izpred oltarja, ki je čisto pozabil gledati v svoje bukvice, in preproste ženice s klopi, ki ji je zastal molek med prsti, nego zasanjani pogled onega šestnajstletnega, sedemnajstletnega kmečkega fanta ob stranskem oltarju, ki se je že od začetka maše zastrmel sem gori kakor v zvezdo...

Lani je pela na velikem koncertu dolg solo. In po koncertu ji je rekel sloveč glasbenik: „Na vas, gospodična, sem zapazil vrhu vsega nekaj, kar le pogostoma manjka celo pevcem in pevkam prvega reda: vi požete naravnost občinstvu. Ne samo da ne, kakor se pri onih le prevečkrat dogaja, temu in temu gospodu, ali ti in ti loži, ali celo: zdaj ti, zdaj oni vrsti, ali gruči; ampak neprestano vsemu občinstvu. In tudi to ne tolikim in tolikim glavam, ampak oni sami stoglavi glavi: občinstvu. Ako bi bili vi po poklicu pevka, se mi zdi, da bi morala sedeti med poslušavci že silno imenitna osebnost, ki bi vas vzela zase!“ In ona je že takrat občutila, da je bila to zelo resnična beseda. Toda takrat ji je bilo le za poklon. Tu pa je zdaj naenkrat in nepričakovano občutila, da je bilo teh besed vse več in da se jih ji ni držati samo pri petju, ampak povsod in v vsaki stvari: tudi lepa hoče biti za vse ljudi okrog sebe — za občinstvo! In očarati bi ne hotela le tega ali onega,

ali pravzaprav: tega in onega za njegovo osebo, ampak le kot del občinstva, del stoglave glave...

In obenem je spoznala, da le ni vedno dosledna. Le prevečkrat se ji že dogodi, da se njene misli pri kom dalje časa ustavijo nego bi bilo mogoče, če bi prešel v vse njeno bistvo trden spomin, da je tudi ta človek in naj bi bil še tako zanimiv, samo del, atom, sestavina onega, čemur edino je hotela dati vsaj svoja mladostna leta: svetu.

In zazdelo se ji je, kako bi jo šele sedaj obšlo vse veliko spoznanje, da se tako tudi najlažje ohrani tako, kakršna je hotela preživeti svojo mladost: ne samo lepa, ampak tudi vesela in čista.

„To si torej dosegel!“ so se ji nevede premaknile ustnice kakor da s to samo besedo odgovarja Stegerju na vse one njegove današnje besede in vabila. „Jamo si mi kopal, pa sem stopila na griček, ki si ga nehote nametal!...“

In tak ponos se ji je zganiil v srcu, kakor da je ta griček v hipu zrastel v najvišji hrib vse naokrog in da stoji ona sama gori nad vsemi, kakor bela prikazen v dolgi, snežnobeli halji... (Dalje prihodnjič.)

MIRAN JARC:

OB TIHI VODI.

Uspavana od nizkih starih vrb,
ki z vetrom, kadar se ujame vanje
bolesti polno pesem zaječe —
tihotna reka spleta skrivne sanje.

Ves svet samoten je in zapuščen.
Nebo nad njim tak hladno in tak tuje —
A ko v večerih majejih nekoč
v akordih tajnih voda še valuje.

R. KRIVIC:

T. G. MASARYK KOT ESTETIK IN LITERARNI KRITIK.

(K NJEGOVI 70 LETNICI.)

Masaryku je splošna znanstvena izobrazba brez estetične izobrazbe nepopolna, ker človek že po naravi hrepeni ne le po znanju, temveč tudi po lepoti. Ni torej slučaj, da se je v svojem delu za povzdigo narodove kulture vedno in vedno dotikal leposlovne literature in umetnosti sploh.

Poleg že večkrat omenjenih in obrazloženih literarnih bojev (zoper pristnost Kraljedvorskega in Zelenogorskega rokopisa itd.) je Masaryk z vso vehemenco posegel tudi v literarni boj, ki se je vnel med Čehi v drugi polovici devetdesetih let za nove literarne smeri in za novo kritiko ob Macharjevi kritiki Vitezslava Halka (v „Naši Dobi“ II. 1895.). Ta literarni boj ni bil nič manj oster kot rokopisni boj, boj proti vraži ritualnega umora, proti Friedjungu in Aerenthalu. Bil je daljši. Preko estetično-filozofskih razmotrivanj, kritik in polemik, ki jih je Masaryk napisal v tistem času v „Naši Dobi“ v II. in III. letniku pod rubriko „Časopisni obzori“ in „Razmotrivanja in kritike“, ne more noben historik češke literature, in za tega, ki se hoče poglobiti v Masarykovo praktično filozofijo, so ta poglavja bogat in nad vse zanimiv vir, kaj šele so morala biti za takrat dozorevajočo literarno generacijo. J. Vodák, vrstnik generacije, ki se je udeležila takratne literarne revolucije, pravi:

„S temi poglavji so se vsi v mlajšem literarnem pokolenju drhte napajali“ in „ž njimi v svojih mislih bojevali, prepirali se in se pomirjevali kot s stvarmi temeljne važnosti“. „Vsa imena, ki smo jih ljubili, so se pojavljala združena z dolgo vrsto duhov, zamišljenih in ustremljenih v veke in vsa so si postajala globoko sorodna v najtežji in najbolj pereči uganki današnjega življenja, preko katere ni in ne bo mogoče iti. Literarni umetnik se je dvigal v njih (v teh poglavjih) na kulturnega tolmača prve vrste, izražal pereče npravne bolesi svoje dobe, bolesi, pri katerih gre za biti in ne biti, dajal živ zgled, kako je treba te bolesi preganjati, premagovati, kako se je treba ž njimi meriti ali pa jim junaško podlegati.“ (Česká Mysl 1910: Stará knížka Masarykova.)

Kakor nihče drugi, je Masaryk budil smisel za leposlovno literaturo in vzgajal za razumevanje literarnih umetnin. Njegove kritike o Svato-pluku Čechu, J. V. Sladku, J. Herbenu, I. S. Macharju, Viktorju Dyku, Tolstem, Garborgu, Wildeu, Bourgetu in drugih so naravnost klasične. Njegove literarne študije o „Zolajevem naturalizmu“ (v „Naši Dobi“, III. 1896.), o Mussetu, o Goethejevem in Lenauovem Faustu, o Hauptmannu, priobčene v „Naši Dobi“, V., 1898. pod naslovom „Moderni človek in verstvo — moderni titanizem“, „A. de Musset: Bolezen stoletja“, „Goethejev Faust: Nadčlovek“, spadajo med najlepša njegova literarna dela. V svojih socijoloških delih ne posveča leposlovnim pisateljem nič manjše pozornosti kot znanstvenim. Masarykovega največjega socijološkega dela „Rusija in Evropa“ glavni predmet je Dostojevskij, uvod vanj (v 3. zvezek dela) tvorita do sedaj izdana dva obsežna zvezka, ki sta — kakor priznava kritika — obenem najpopolnejše delo o Rusiji v vsej svetovni literaturi. Zadnji, 4. del spisa se bo pečal zopet z rusko literaturo od Puškina do Gorkega.

Centralno Masarykovo delo „Češko prašanje“ je v prav isti meri literarno zgodovinsko delo kot socijološki temelj političnega programa češkega naroda. Ob leposlovni literaturi zasleduje Masaryk, kaj opravičuje eksistenco češkega naroda, s čim ta narod kot narod živi, kaj je njegovo poslanstvo, kakšen bodi njegov program.

* * *

Za podrobno ocenitev Masarykovega dela in vpliva po tej strani bi bilo treba cele monografije¹, katere pa Čehi še danes nimajo. V tem sestavku se moram omejiti na to, da podam njegove temeljne nazore o literaturi in umetnosti. Ti nazori izvirajo iz njegove življenjske filozofije in so njen bistveni in najnazornejši del. —

Takoj po prihodu na češko univerzo (l. 1883.) je Masaryk obenem z opredelitvijo svojega stališča napram filozofičnim smerem in napram verstvu² podal tudi svoje nazore o literaturi in umetnosti sploh³.

Kakor z znanstvom, filozofijo in teologijo, hoče človek tudi z umetnostjo prodreti v skrivnosti življenja in vesoljstva, razrešiti njegovo uganko. Veda in filozofija skušata spoznavati in razgrebati svet in živ-

¹ Jan Krejčí: „K Masarykovemu vplivu na češko literaturo“ (Masarykov Zbornik, Praga 1910, str. 153).

² Blaise Pascal, njegovo življenje in filozofija, Praga 1883, Humeova skepsa. Praga 1883.

³ O študiju pesniških del. (Prispevek k empirični estetiki I.) Lumir, XII, 1884.

ljenje, prav to hoče tudi umetnost. Toda umetniško spoznavanje je višje ko znanstveno in filozofično, ker umetnik ne spoznava sveta in življenja z abstrakcijami, temveč ga neposredno občuti. Umetnost, posebno leposlovna umetnost nam govori neposrednejše in živejše kot filozofija in teologija. Spoznanje pravega, velikega umetnika je zato, ker se nanaša na stvar samo, najboljšo pojmovanje sveta. (O študiju pesniških del.) Proti znanstvenemu spoznanju tudi umetniško spoznavanje ni neeksaktno, ker resnega, pravega umetnika fantazija ni in ne sme biti misticizem, njegova fantazija mora biti eksaktna, čutna, resnična, t. j. v soglasju z logiko. S tem pa, da zna umetnik svoje občutenje izraziti, umetniško izraziti, nam podaja absolutno pravilne, resnične in trajne poznatke. Genijalno poznavanje se ne razvija, ne napreduje. „Kar so Homer, Sofoklej, Dante, Shakespeare, Goethe in vsi ti velikani spoznali, to so ugotovili absolutno, za vse večne čase.“ Masaryk realist, redkobeseden, trd v izrazih, označuje umetnike za „genije, dane od Boga“, ki se jih je dotaknil čudežni angel, za skrivnostne, svete posode, ki njihovega pomena nikdo popolnoma ne spozna. V njihovih dušah je svetovna skrivnost, v njihovih delih se nam podaja rešitev svetovne in življenjske uganke.

Ergo, ni pesniki

Kakor za resno in globoko znanstveno delo, je treba tudi za umetniško delo velikega napora sil. Na Danteju, Goetheju, Schillerju, Balzacu in drugih je pokazal, koliko iskanja je treba včasih za eno samo neznatno besedo, katere mi smrtniki niti ne opazimo. Zato smatra Masaryk zahtevo, da se mora umetnik izobraževati, za kategorično. Umetnik se mora intenzivno izobraževati, da bo res to, za kar je po bistvu umetnosti predestiniran, da bo lahko povedal v svojih delih o svetu nekaj več kot more vsakdo izmed nas videti in slišati. Umetnik se naj uči pri Danteju, Leonardu da Vinciju, Michelangelu, Lessingu, Goetheju, Schillerju, Dürerju. S tem, da so se ti umetniki pečali z globokimi, dalekosežnimi znanstvenimi študijami, s tem, da so tudi sami hoteli čimveč videti in spoznati, s tem so dosegli višino, na kateri jih vidimo.

Kakšno je torej razmerje med vedo in umetnostjo? Opredeleitev obeh je podal Masaryk v svoji že omenjeni študiji o Zolaju.

„Jaz si mislim — pravi tam — da danes umetnina, posebno roman, ne more, da ne bi podajala znanstvenih nazorov svoje dobe in zato ni dvoma, da v romanu in tudi v drugi umetnosti zavlada smer, ki odgovarja moderni znanstveni izobrazbi. Preciznost opazovanja in mišljenja, ki se je učimo v šolah in povsod, se mora javljati tudi v

umetnosti, boljše rečeno: umetniki žive filozofično v isti izobraženi družbi na isti način, kot vsi ostali.

... Da se od realističnega umetnika zahteva opazovanja, to se samo po sebi razume. Kako bi umetnik sploh mogel misliti in čutiti, če ne bi opazoval? Če se mu mora posvečati večja pozornost, kot sosedu X, Y, mora ravno njegovo opazovanje biti točnejše.

Od realista in umetnika sploh se ne sme zahtevati samo opazovanje, temveč tudi mišljenje, t. j. umetnik mora misliti pravilno in kar najtočnejše, sicer delo, ki bo izšlo iz opazovanega predmeta, nima cene...

Le umetnik, ki točno opazuje in točno misli, bo imel točno, resnično fantazijo. Umetniško delo ne bo nikdar fotografija, gol popis ali zapisnik, temveč bo najlastnejše delo umetnikovega duha. Velik umetnik nam ne podaja fantastičnih slik, temveč slike, sicer izmišljene (zato pravilno razlikujemo med fantazijo in fantasterijo), toda izdelane v živi, točni skladnosti z resničnim življenjem, t. j. z življenjem, ki ga je umetnik resnično opazoval in spoznaval. V takšnem umetniškem delu je resnično življenje in narava, kakor je priroda v Principih Newtonovih, v raziskovanjih Bernardovih, v psihologiji in sociologiji Spencerjevi...

Toda po čem se torej razlikuje filozof in znanstvenik od umetnika in posebno od romanopisca?

Znanstvenik razlaga svet, umetnik ga v sebi vedno na novo ustvarja. Tam znanstvenik — tu stvaritelj. Znanstvenik je objektivnejši, postavlja se proti svetu — umetnik je subjektivnejši, ne postavlja se proti svetu, temveč prevzema svet vase, podaja nam svoj in nov svet. Znanstvenik je moder — umetnik je močan.

Veda poučuje — umetnost povzdiguje. Znanstvenik čim jasnejše pove, kar spoznava, z umetnikom moraš čutiti, prečutiti, česar je poln, kar upodablja, kar se reči ne da — svet, življenje se ne dasta z besedami zadostno razložiti, temveč le živeti in zato iznova ustvarjati.

Veda nudi gotovost, z umetnostjo gledaš, ker živiš. In tako gre za resnico veda, gre za njo tudi umetnost, resnica je le ena, toda drugače jo spoznavaš z vedo, drugače jo gledaš z umetnostjo. Resnica, najresničnejša resnica, resnica v resnici — je obema skupno geslo.“ („Naša Doba“, III., 1896.)

Masaryk je realist povesod, tudi v umetnosti, zato proti mistiki in romantizmu. Tudi v leposlovju zahteva jasnega uvaževanja, pravnega mišljenja in konstrukcije. Resničnost, ne zanimivost in napetost, resnica, ne laž! Odklanja nelogičnost in psihologične nemožnosti, „fantastiranje“. Ker umetnik neposrednejše spoznava življenje in

*Zajornit
5. 1. 1911
glénarji.*

svet kot znanstvenik, zahteva od leposlovne umetnosti, da nam daje odgovor na naša prašanja, da bi rešila naše sodobne probleme, samo ob sebi pa se razume, da tako, da kljub temu ne postane znanstvo, filozofija. „Saj umetniško stvarjanje se ne izčrpa v posamezno mislijo in koncepcijo — kajti človek ne živi samo s posameznimi mislimi, čustvi in hotenjem, temveč z vsem življenjskim prizadevanjem, trdom in iskanjem, upanjem in trpljenjem, iz katerega blešče posamezne ideje, čustva in težnje, kakor iskre iz kremenca.“ (Moderni človek in verstvo, „Naša Doba“, V., 1898.).

Ob tej resni in težki nalogi, ki jo ima leposlovna literatura, pa seveda ni prostora za „l'art pour l'art“izem, za prazno igranje z besedami, ker vse to je isto kar literarni aristokratizem, za katerega v Masarykovem življenjskem nazoru ni nikjer prostora. Istotako tudi ne za dekadentizem, v katerem vidi Masaryk slabost, čisto tudi npravno indiferentnost, odpor proti nazorom — odpor proti delu in življenju, ko bi naj ravno literatura ustvarjala novega, višjega človeka. *Sajpom nitc*

Vendar pa oblike ni preziral, ker je pripomoček v iskanju, pripomoček za eksaktno, čim točnejše podavanje opazovanega predmeta, njegovih lastnosti in skrivnosti. „Pravi umetnik kar najbolj pazi na umetniško obliko; toda tudi v tej obliki je umetnikov izraz in izliv življenja.“ („Moderni človek in verstvo“, Naša Doba, V. 1898.)

Na teh nazorih temelje Masarykove literarne kritike, ki kljub strogosti v vseh ozirih niso moraliziranje. Literarno in socialno špizarstvo ima v Masaryku prav takega nasprotnika kot npravni jezuitizem. Oboje je združeno v Arcibaševem Saninu, zato ga Masaryk odklanja. Za razumevanje Masaryka v tem pogledu ne bo odveč, če se dotaknem še enega prašanja: ljubezni in ženske v literaturi!

O tem je povedal sledeče:

„Čakam seveda ugovora, da poezija ne more biti brez lepote in zato ne brez ljubezni in brez žene.“ S „puritanizmom, češkim bratstvom“ lahko živi malomeščan, ne pa umetnik, pesnik itd.

Resnično je — poezija in umetnost ne moreta biti brez ljubezni, ker brez ljubezni ni in bi ne bilo življenja. Toda kakšna ljubezen?

Prav nič nimam proti ljubezni, kakršno (da ne bom govoril nejasno, dam primer) nam je naslikal Shakespeare v Porciji: močno ljubezen, moško, z eno besedo, prirodno ljubezen, brez vse nečiste pruderije, toda tudi brez nervozne sentimentalnosti.

Da, še več! Prav nič me ne žali Mussetova ljubezen. Musset je čisto odkritosrčen, podaja se, kakršen je, brez neprirodne rafiniranosti — čutna ljubezen, orgija je njegovo življenje, toda pri tem si je čisto

na jasnem in se pošteno zaveda, da je s to ljubeznijo izgubljen. Ne dela o njej niti sebi, niti drugim nobenih iluzij, in „otrok stoletja“, v svoji pošteni izpovedi ve, kako živi in da živi slabo.

Do neke mere se da z menoj govoriti tudi o Baudelaireu, v kolikor je odkrit. Razlikujem med ljubeznijo in pohotnostjo, bodisi že brutalno ali slabotno. Pohotnost slabotna, nervozna, rafinirana, abnormalna, je grobokop prave ljubezni, ljubezni močne, zdrave, normalne; vsakdo, ki hoče biti vsaj zdrav, ne sme hoteti te slabosti, ker je to ravno grob močne ljubezni, močne in vendar — čiste.

In tu smo pri glavni stvari. Nečistost se je vrnila v našo poezijo ... in jo duši tudi danes. Duši jo nečistost skazene, slabotne, posiljene fantazije. Vedno govoričenje o ljubezni je hoja okoli gorke kaše. Odkrit nastop dekadence bo to hinavsko igro z ljubeznijo, upani, odkril.

V kakšni meri more in mora biti poezija napolnjena z ljubeznijo, to ni stvar nas kritikov. Ne predpisujemo. Gotovo pa v zdravi družbi močni in zdravi ljudje ne smejo imeti vsega mišljenja okupiranega od čutnosti. So seveda ljudje, ki na ves svet gledajo sub specie Veneris; toda ta venerični antropomorfizem stoji napram pravi ljubezni v istem razmerju kot fetišističen antropomorfizem napram pravemu verstvu.“ („Vrchlický“, Naša Doba, II. 1895., str. 666.)

To so najbistvenejši nazori Masaryka o umetnosti in leposlovni literaturi. Preostaja le še, da začrtani, kako in v kakšnem oziru je vplival na literaturo in občinstvo. V tem oziru lahko citiram besede sodobnika tega vpliva J. Vodáka, ki je ob njegovi 60letnici napisal sledeče:

„Masaryk je podal roko v pomoč onemu našemu mlajšemu literarnemu pokolenju, ki se je uprlo proti nizkemu, omejenemu nivoju domačega ustvarjanja. Proglasil je obenem z njim, toda dovršenejše, zrelejše, prepričevalnejše in vplivnejše, da mora literatura stati na čelu vseh sodobnih нравnih bojov in duševnih teženj; da mora literarni umetnik globoko doživeti, prečutiti in tudi premisliti eksistenčne нравne bolesi svojih vrstnikov. Tu se že ni smelo govoriti v veter in tjavendan, kakor so to delali avtorji Twardowskih (Vrchlický in drugi); vsaka beseda, ki jo je pesnik napisal, vsaka postava, ki jo je izmislil, vse je dobivalo nenavaden, dalekosežen kulturni pomen, ki ga je moral čisto podrobno poznati, da bi ga mogel doseči po časovni potrebi. Šlo je za novega človeka proti staremu, za grozno razklanost in omahovanje med obema, za kvarno negotovost, tipanje, tolikšne zmote. Vsi so morali biti resno iz vseh svojih moči deležni stvarjanja novih ljudi. Masaryk je opazil to težnjo, iskanje in rojenje pri Baudelaireu in Huysmansu kakor pri

Goetheju, Lenauu in pri Hauptmannu kakor pri Mussetu; vsakega je priznal, kdor se je znal resnično, odkrito izpovedovati in priznavati svoje bolezni, svoje brezuspešne boje, grehe in težnje. Če je bil proti čemu, je bil (v člankih o Zolaju) proti polizobraženosti in diletantizmu, tam, kjer mora biti resnično, točno in pošteno proučavanje prirode in človeka; če je kaj zametoval, je bilo to malikujoče oboževanje slučajnosti tam, kjer mora biti „prepričanje o nad vse lepi zakonitosti vsega življenja in zgodovine“; če je kaj zavračal, je bila to fantastična sinteza lastnih nedoznatkov in tujih misli tam, kjer bi morala biti „dovršena fantazija“.

„Tako je Masaryk teoretično in s praktičnimi primerami analize dvignil naše pojmovanje literarne umetnosti na najvišjo mero njenih nalog in odgovornosti.“

Literarne razmere na Češkem proti prejšnjim časom so se zboljšale zato, ker so se izčistili pojmi o literaturi. „In k temu, kakor smo videli, je pripomogel Masaryk kakor malokdo drugi.“ (Česká Mysl, 1910. Stará knížka Masarykova.)

JANKO GLASER:

SPOMIN.

Včasih kot jug čez zimske setve hrepenenje po pomladi
zopet zaveje čez razore, kjer zorijo že mi sadi.

Še bi rad se vrnil tjakaj, da spet vidim zeleneti
tiste bukve tvoje in moje, slišim v njih mladost šumeti.

Še bi s tabo tamkaj, draga, rad v zelenju skritem gnezdil:
v taki noči, kakor v nji sem mračno svojo mladost ozvezdil.

IVAN ZOREC:

TONČEK IN ANČKA. (Konec.)

O mraku se je vrnila mati. Očeta še ni bilo domu.

„V Stranjah“, je začela mati, „sem se oglasila pri tvoji botri, pa sem take slišala, da mi je bilo kar sitno. I, Ančka, za božjo voljo, kaj pa vendar počneš?“

„Kaj počnem? Mir mi dajte s tistimi grdimi opravljivci!“

„Aha, ali si tudi ti že slišala? Kaj ti nisem tolikrat pravila, da bodi pametna? Jezus nebeški, še oče naj kaj zvejo, pa bodo vsi križi doli.“

Ančki so se spuščale težke solze po zdravih licih na jedre mlade prsi.

„Pametna bodi, Ančka, pa je. Saj veš, da te branim, kjer le morem; najbolj pa pred očetom. Samo sramote nikar, le tega ne, Ančka.“

Mati in hči sta se vsaj navidezno pomirili. Ančke niso bolela samo očitavanja, grizlo jo je zlasti, kar je slišala o Janezu. Tako rada ga ima, pa vendar še sam pomaga njenim opravljivcem. Kako je vendar nesrečna v svoji preveliki ljubezni!

Štepanka se je bala hčerine sramote in moževe jeze, drugega ničesar. Da bi le on ne zvedel, pa naj je že za zdaj kakorkoli. Očitne sramote pa menda ne bo, drugače bi Ančka ne govorila tako.

Večernicam je zvonilo, ko je Štepec s klobukom v roki prav na težko prištorkljal domu. Divje je gledal zdaj po ženi, zdaj po Ančki, ki je trepetala v nemem strahu pred strogim očetom. Pa ni rekel nobene. Molče so sedli k večerji, ki ni nobenemu prav teknila. Drug za drugim so odlagali žlico in so gledali pod mizo.

„Stara in ti, Ančka, z menoj!“ je naposled gospodar trdo dejal in je šel v drugi konec hiše. Dvakrat, trikrat je stopil gori in doli po sobi in se je raztogotil:

„Ne trpim in ne trpim, pa je! Sram me je že iti iz hiše! Človek se mora zmerom bati, da bi slišal svojo in svojih otrok sramoto!“

Štepanka in Ančka sta ždela na skrinji in sta se bali nekoliko vinjenega moža.

„Danes sem slišal tako, da imam dosti. Anti veš, kaj me sprašujejo? Kaj misliš, stara, kako pratiko nam pišejo?“

„Kaj vem jaz za čenče?“

„Čenče? Čenče, praviš? Vprašaj le tole sveto Nežo; morda ti bo povedala. Ali pa ne. Saj veš, da je pametna.“

„I, oče, kaj pa je vendar?“ je kratko vzdihnila zvita žena, da ne bi razdražila hudega moža.

„Kaj? Kar sem ti že davno pravil!“

„Za pet ran Kriščevih!“ se je naredila.

„No, saj drugače ni bilo mogoče. Naj deklina počne, kar hoče, ti jo zagovarjaš in ji daješ potuho!“

„Nazarenski Bog — kako zagovarjam? Saj nič ne vem in ne morem vedeti, ko pa ne hodim med tvoje pijance!“

Vedela je, da ga bo najprej ugnala, če mu počita krčmo.

„Ti, ti — nikar me nič ne pikaj! Gospodar in oče sem jaz in hočem, da moj otrok ne dela sramote nam vsem!“

„No, tak povej, kaj je vendar!“

„Vprašaj punčaro, ki se skriva za teboj. Nalagala te bo vsaj. Ampak vsa soseska že govori o naši sramoti in se nam smeja. Ali se ti kaj sanja, stara?“

Trdo je naglašal vsako besedo, da je sekalo in bolelo in padalo kakor težki udarci. Ančka je tiho ihtela za materinim hrbtom in se je sključevala pod hudimi očitki. Prepozno spoznanje ji je budilo pekočo vest, da so zamirale vse nežne sanje, budil pa se ji je razžaljen deklinški ponos, ki ji pa ni mogel dvigniti osramočenega lica. Glej, on, ki je bil prvi in vselej njen edini fant in prijatelj, jo izdaja s samohvalnimi besedami, da ni nesrečna le ona sama, marveč tudi njeni starši, pred katerimi stoji sama in obupana, goljufana ljubica. Sama sebi se je zazdela tolika reva, da je na ves glas zajokala in kriknila v zatajevani ihti. Oba, oče in mati, sta se prestrašila njenega nenaravnega joka in sta se spogledala. Ona pa se jima je hotela umakniti in je vstala.

„Nikamor ne pojdeš,“ je dejal oče mehko in s čisto drugačnim glasom. Obe ženski sta jokali in sta vedeli, da je oče premagan.

Štepec si je otrl solzo in je molče odšel.

„Hvala Bogu, morda pa vendar ni vse res,“ je pomislil z velikim, prijetnim mirom v srcu.

Pred hišo je postal in se je zagledal v dolino, vso zavito v redko kopreno sivkaste megle, plezajoče po srebrni svetlobi vzhajajočega fantovskega solnca. Spominjal se je svojih mladih let kakor že dolgo ne več tako. Kaj ni tudi on sam imel muh več kakor je bilo prav? Kdo mu daje pravico do tako trde sodbe proti svojemu otroku? Opravljivi jeziki? E, trikrat ni res, kar se devetkrat objezlja.

Ančka je preveč rada imela Janeza, ki je bil njeno prvo spoznanje, da bi mogla preboleti njegovo samopašno lahkomiselnost. V tihi žalosti je pobešala plahe oči in večkrat, če je bila sama, naglas zajokala. Ob lepih mesečnih nočeh je trpela prave muke. Po vsi dolgo noč je čakala, v strahu upala, da bo potrkal in ji dopovedal, da jo ima rad. Vsak šum v mirni noči, prhet nočne tice jo je sladko vznemiril, da je drhteče odpirala z rdečimi rožami zastavljeno okno.

Janez pa je bil sit Ančkine ljubezni in domačije. Umaknil se je vojaški dolžnosti in jo skrivaj potegnil v Ameriko, ne da bi šepnil koprneči Ančki odrešilno besedo, čeprav je večer za večerom slonela ob oknu in se s sladko bridkostjo spominjala njegovega lepega vasovanja.

Tonček se je oddahnil. Ančka se mu je smilila, ker je zmerom bolj venela. Ali pomislil je na svojo zavrženo ljubezen in je veselo upal.

„Kako je, Tonček?“ ga je ogovorila o priliki.

Fant se kasneje ni mogel spomniti, kaj je odgovoril, tako vesel in srečen je bil po tistih njenih kratkih besedah. In ko ji je hotel speljati misli do svojih gorečih nagnjenj, se ji je zmračilo lepo lice, in se je zasmejala:

„Pastir, neumni!“

„Aha, še ne more pozabiti svojega sleparja,“ se je razjezil v ljubosumni togoti. Zdaj je bil bolj hud na njeno neumnost kakor na pobeglega tekmeča.

„No, le čakaj, z menoj se ne boš več igrala!“

V turščici je dobil staro strašilo. Hlačnice in rokave je natlačil s slamo in je ponoči pod njeno okno postavil možica, da je gledal v rdeče njene rože.

Drugi dan se je vsa vas smejala. Štepec je pihal v novi sramoti, ko so otroci in psi trgali možica.

Ziva duša ni izvedela, kaj so imeli tisto jutro pri Štepcu. Štepka in Ančka sta prijokali na plan, on pa je preklinjajoč odšel v krčmo in je več dni grdo popival.

Tonček se je izprva ustrašil, ko je videl, kaj je storil njegov možic. Ali hitro se je otesel in je zamahnil z roko:

„Da boš vedela, kaj je pastir!“

In še sram ga je bilo, da je bil kdaj tako zaverovan v prevzetno in neumno Ančko, ki je bila po sili tiščala v svojo sramoto.

Kjerkoli se je prikazala osramočena Ančka, so jo obtipavali drzni in škodoželjni pogledi. Ko je pred cerkvijo smuknila mimo fantov, je videla, kako so se razžaljivo posmehnili, oči so jim mežikale v zlobni

radosti. Dekleta so v zadregi mečkala konce svojih robcev in so pokajšljevala. Iz oči jim je švigal srd in strup sovraštva. Marsikatera jo je vščipnila kar naravnost z zlobno polglasno opazko. Vsaka ost oči ali besedi jo je stokrat zbolela. Težko se je premagovala, da ni vsem v obraz zakričala njihove hinavščine in hudobnosti. Sama se je čudila svoji navidezni mirnosti, za katero je skrivala svojo bol, in v skritem kotičku svojega srca je čutila, da njena mirnost ni pravzaprav čednost samopremagovanja, ampak živa zavest kolikortolike krivde.

V takih trenutkih si je očitala tudi grehe, ki so morda samo v mislih kdaj obtežili njeno dekliško čistost; pod vtisom občega obsojanja je tudi sama verjela v svojo največjo krivdo, ki se je še povečala v njenem obupu.

Ne starši, ne delo, nihče je ni mogel rešiti iz pekla njenega kesanja in prevelike pokore, čeprav je greh iz svoje prevroče prve ljubezni komaj spoznala. Vsak živec se ji je bolešno zatresel, kadar se je posebno živo spominjala omamne pijanosti, ki je bila v njej tavalna cvetoča in vriskajoča in je bila vsa presrečna mislila, da je ves svet prekrasen pisan raj, Janez pa njen edini in veliki malik, ki ga je bilo njeno mlado in neizkušeno srce pobožno molilo in oboževalo. V spoznanju trpke prevare si ni upala dvigniti oči, če jo je kdo ogovoril, ker iz vsake besede je čutila oster očitek in žaljiv zasmeh. Večkrat se je skrivala, da se je najokala.

Oče in mati sta opazila, kako dekle vene. Obema je bilo hudo, ker nista mogla vedeti, da otroka podira pravzaprav le zavržena, izdana ljubezen bolj ko vse drugo, čeprav je bil videz drugačen. Za Janezom je koprnelo Ančino srce in je jokalo kljub vsemu, kar bi bil Janez zakrivil.

Janez se ni dosti križal zaradi pozabljene ljubice. Pisal je Košutnikovemu Jerneju in se mu pohvalil, da mu ni sile. Pozdravlja vse znance in prijatelje; čez hribe in doline, čez široko morje pozdravlja tudi Štepčovo Ančko in jo vpraša, ali si je dobila že drugega fanta, in ali tudi temu bijejo tako sladke urice kakor so poprej njemu.

Seveda je cela soseska poznala to pismo. Štepec je pretepel Ančko in ženo in se je napil.

Ančka je zbežala v Stranje k botri. Zena jo je grdo zmerjala, da je sirota rdela sramu.

„Domu se spravi, malopridnica, in se ne umikaj očetovi prepozni kazni!“

„Botra, meni je tako hudo...“

„Le trpi, da ti vsaj Bog odpusti.“

„Naj ostanem pri vas, botra.“

„Ne maram te, vlačuga!“ je siknila žena, ki je bila že pozabila svoje davne grehe, in je zarežala, da so se ji pokazale vse očrnele škrbine, kolikor se jih je še majalo v suhih čeljustih.

Ančko je usekalo v prsah, butnilo ji je v sencih, da je skoraj omahnila. Šla je v klanec trudna in osramočena. Na poti skozi hosto jo je zbolela glava, zableščalo in stemnilo se ji je pred zbeganimi očmi. Legla je ob poti na mahovita tla, oči so ji ugasnile.

V mehkem večernem vetru se je že zibal na cvilecih vejah globok mrak, ko se je prebudila. Planila je in ni vedela, kje je. Zdelo se ji je, da stoji v urnem vrtincu. Bukve so glasno vršele, smreke so se žvižgajoče pripogibale do tal, s svojimi temnimi vršički so pometale prav pred njenimi nogami. Naenkrat pa so se postavile na glavo bukve in smreke in so divje drvele v strašnem pišu in vrtoglavem vrtincu...

Ančka je strmela in je razumela. Naglas je zapela in ni mogla prevpiti cvileče in sikajoče pesmi. Kričala je in se smejala v gromkem, dolgem smehu, da se je lomila v pasu in se bila po kolenih. Zazdelo se ji je kar naenkrat, da sliši prav od blizu drgetajoč jok. Prijela se je za čelo in je tuleče, sunkoma zajokala. Padla je na kolena, mah je pulila in si ga je potresala na glavo. Kar se je spomnila, da so se svetnice bičale v počeščenje božje in rešitev svojih duš. Brž je strgala jopico s sebe, vsa se je razgalila, z gabra si je odčehnila grčavo vejo in se je bila med molitvami in ihtečim jokom. —

Tako so jo našli vso hripavo, raztrgano in razpraskano z divjimi in steklenimi očmi. Spravili so jo domu brez posebne težave. Ponižno je sklenila roki in molila čudne, zmedene molitve. —

— Ančka je težko in le počasi okrevala. Bolezen jo je mučila in močno spremenila. Vse njeno vedenje je izdajalo strašen vihar v bolnem srcu. Pobita in tiha je bila in se je skrivala ali pa je vihrala in se smejala in krčevito jokala. Tudi zapela je, ali s takim glasom, da mu je šel do mozga, kdor ga je slišal. Dostikrat so jo tudi dobili, ko je bleda in objokana slonela ob oknu in strmela globoko v noč...

Posebno Tonček je vse to videl. Vest mu je dejala, da je tudi on sam kriv njene bolezni. Zato je premišljal, kako bi zbrisal svoj greh.

„Če bi naenkrat stopil pred njeno okno, morda bi jo razvedril,“ je mislil fant.

Ko je ogrnil suknjič in stopil v svetlo mesečno noč, se je trpko spomnil svoje prve ponočnjaške poti, ki jo je bil nastopil s tako blaženimi misli in nežnimi željami. Nocoj je šel brez vseh fantovskih muh

kakor bi moral k svojemu bolnemu prijatelju. In nič se ni skrival, naravnost je šel kakor hodi poštenjak.

Ko se je približal njenemu oknu, se je šele zdrznil v plahem nemiru. Iz okna se je sklonila bela postava, dvoje tresočih rok se je razširilo proti zmedenemu fantu.

„Dober večer, Ančka,“ je zahropel.

„Jezus —“, je stoknila Ančka in se je oprla na okensko polico.

„Ne zameri, če sem te ustrašil. V Stranjah sem bil, pa sem dejal, da že spiš in da me ne boš opazila, če grem todle,“ je lagal.

„Tako, no. Pa dolgo te nisem videla.“

„Da, dolgo. Ali jaz bi se bil že prej rad kaj pogovoril s teboj,“ se mu je spesnilo.

„Kaj si rekel?“

„E, nič.“

„Hm.“

„Glej, Ančka, vse bi rad storil, kar bi hotela,“ mu je spet ušlo.

„Le.“

„Vidiš, če bi ne bila huda, bi ti prinesel s semnja v Stehanji vasi odpustek ali dva.“

Ančka pa je gledala v globoko noč in ga ni videla, ne slišala.

„Ančka!“

„Kaj?“

„Ti pa bi mi zdajle dala šopek, kaj ne?“ je zadrhtel Tonček.

„Na —“, je dejala in utrgala kraj sebe kimajoč cvet ognjevitve fuksije in mu ga je zataknila v gumbnico.

„Ančka —“, je zaihtel presrečni fant. Z obema rokama je ujel njeno velo roko, pritiskal si jo je na čelo in lice in jo je močil s solzami. V pijanem veselju je naslonil svojo vročo glavo na njeno laket, zamižal je in je videl raj, ki je zastonj hrepenel po njem edinem vse lepe fantovske noči. —

Ančka je zamaknjena prisluškovala mirni noči. Čudne vroče misli so v upanju in strahu drvele v dalj in so iskale raj in srečo. Z levico je mirno rila po kodrih drhtečega fanta, jokala je in trpela.

Tonček se je še tesnejše privijal na njeno laket. Izparina gorke spalnice, vonj dekliškega telesa ga je opijanjal z omotico, ki je ni še nikoli občutil do tega prvega trenutka ljubezenske sreče.

Ančka se je naenkrat stresla po vsem telesu in je zajejala:

„Ali si ga videl?“

„Koga videl?“ se je iztreznil Tonček in se ni ozrl.

Ona pa je strmela v noč in se je zadihavala:

„Ti — ti si ga prepodil! Izpred oči!“

Priprla je okno in se je umeknila za zaveso.

„Še ga ni pozabila!“ je vzdihnil Tonček. Počasi je odšel domu in je prejokal vso predelgo žalostno noč. —

Tonček je malokdaj videl Ančko, ampak z vsemi mislimi in željami je bil pri njej ponoči in podnevi. Pod okno ji ni hodil več. V trdi zimi, ki je bila pritiskala, bi tudi ne mogel.

Trda skorja zmrzlega snega je pokrivala dolino. Kričeče vrane so lačne obletovale vas in so se obupane vračale h kupu gnoja, pripeljanega sredi polja za spomladno praho. Sive skale mrtvega Kuščarjeka so medlo nagotele v visokih stenah in so se kazale v belo plan. Čez Požarnico je pritiskal rezek sever, da se je svetli petelin cvileče obračal vrh rdečega zvonika.

Cerkovnik je s fantom zlezal v visoke bele line in je z večšo roko prebudil ubrane zvonove, ki so povedali prelepo povest:

Tovor vina
za 'n goldinar,
tovor vina
za 'n goldinar ...
Budnar bogat,
Pisek reven,
Budnar bogat,
Pisek reven.

Tako so prelepo peli jutrajšnji nedelji.

Ančka jih je poslušala in je sklenila trden sklep.

„Teh zvonov ne bom več slišala,“ je dejala in je bila bolj vesela kakor žalostna.

Drugo jutro je prav zgodaj vstala. Vzela je mašno knjižico in je šla kakor bi bežala. Ponoči je imela vasovavce, da ni mogla spati. Po vrsti so prihajali fantje, za njimi so šumela dekleta. Na skrinjo in ob postelji so posedli in so jo gledali s prezirljivim posmehom. Vsem je videla v srce, nobene misli ji niso mogli skriti. Jezna je skočila s postelje — pa so vsi izginili pod razpelom v kotu.

„Aha, zbal so se jezičniki.“

Pokrila se je čez glavo, pa je vendar videla, kako široko se je razčeperila na skrinji njena svetlohinska botra in ji zapretila z razpokanim kazalcem. Ančka se je razjezila in je planila, ali botra je podvila krila in se je zmašila za skrinjo.

„Tudi ta se umika!“ je dejala vsa znojna.

Oče je stopil čez prag. Jezen in žalosten je bil njegov obraz. Za očetovim hrbtom je ihtela mati.

„Oče! Vsaj vi, oče...“ je prosila. Ampak on je potisnil pesti v žep, v temi so ugasnile njegove jezne oči.

Okno se je odprlo, in Janez se je zavihtel na sredo sobice. Izpod odeje se mu je drhteče nasmihala in se mu je poredno potuhnila. Janez pa se je zmagoslavno smehljaj in se ni ganil. Odmaknila se mu je k steni in ga je gledala v sladkem trepetu. Janez pa se je zasmejal in in se je obrnil.

„Janez —“ je jeknila in je zaihtela. Njegove oči pa so se smejale. Zažvižgal je v prešernosti in je šel za fanti in dekleti.

Ančka je jokala in je skrivala lice v plevnato blazino.

Pod oknom je poihtevalo. Nastavila je uho in se je začudila:

„Tonček —?“

Boječje je stegnil vrat v sobico, prijel se je za prizidek in je okorno stopil prednjo. Njen šopek je nosil v gumbnici.

„Tonček, kaj misliš, kako bo?“

In fant se je sklonil nad njen obraz, njegove solze so jo zapekle prav na njenih trepalnicah. Premagana je sedla in je segla po Tončku. On pa je zajokal, in njegova senca se je prelomila v temi pod oknom.

Ko je šla po zamrznjeni poti, so plesali vsi ti prizori pred njenimi očmi. Na razpotju se je odločila. Zavila je s poti proti hosti.

V hosti je šumela ostra sapa in je stresala lahko ivje.

Pod krevljastim gabrom je postala. Mašno knjižico je položila na skalo in si je odvezala izpodrec.

„Visoko bo zadosti,“ je dejala in je segla po močni veji, da ji je šiv počil pod pazduho. Veter je vršče potegnil, mašna knjižica je zdrknila po skali, njeni listi so trepetali za skalo.

Ančka se je ozrla nehote. Noga ji je zdrsnila po oledeneli skali, da je izgubila ravnotežje in je padla s skale. Med padanjem je udarila z glavo ob skalni rob in obležala v polnezavesti. Po vsem telesu ji je gomazela prijetna toplota.

Ko je kmalu nato vstala, se je močno začudila.

„Kako sem prišla sem? Kaj delam tu?“

Zapazila je mašno knjižico in se je ustrašila same sebe in je bežala iz hoste naravnost domu.

Bila je zdrava.

Tega je bil vesel posebno Tonček, ki je junaško nosil rdeče fuksije svoje lepe ljubice Ančke.

FRANCE VEBER:

BERGSONOVA TEORIJA SMEŠNEGA.

(Dalje.)

Zdaj vemo, na kakem fundamentu sloni prvi Bergsonov zaključek, da komika šele nastane, „kadar obrnejo v eno družbo spadajoči ljudje vsi svojo pozornost na enega, izločijo svoje čustvo in puste delovati le svojemu razumu“ (et exerçant leur seule intelligence). Na kaj pri tem poedincu pa se mora obrniti ta pozornost? Dočim je Bergson dosedaj skušal določiti v prvi vrsti „okolico“ smešnosti, upa z rešitvijo tega prašanja priti problemu mnogo bliže. Zato navaja najprej nekaj primerov.

„Človek, ki beži čez ulico, se opoteče in pade: pasanti se mu smejejo.“ Da je ta človek namenoma *sédel*, bi se mu nihče ne smejal; smejemo se mu zato, ker je sedel proti svoji volji. Če je bil kamen na cesti, bi se mu bil moral v svojem teku izogniti. „Toda zaradi pomanjkljive gibčncsti, raztršenosti ali protivnosti telesa so njegove mišice *po zakonu trajnosti* (par un effet de raideur ou de vitesse acquise) nadaljevale svoje prejšnje gibanje, dočim so izpremenjene razmere zahtevale nekaj drugega. Zato je padel, zato se mu smejejo pasanti.“

Drug opravlja svoje posle z matematično natančnostjo. Toda nekoč mu obrne neki škrat vse na glavo: če pomoči pero v črnilnik, potegne ven blato, če misli, da sede na trden stol, pade na tla, kratko: „ravna brez smisla, kakor stroj, ki teče prazen, le po zakonu trajnosti“ (par un effet de vitesse acquise). Ta človek se premika v tem smislu naprej le zaradi svoje *navade*, dočim bi zdaj moral to premikanje prekiniti ali mu dati vsaj drugo smer. Tudi tukaj je torej smešna le neka izvestna *mehanična odrevenelost* (une certaine raideur de mécanique), kjer se pri osebi zahteva duševna gibčnost in življenjska prožnost.

V obeh teh slučajih pa je komika le akcidentelnega značaja, ležeča samo na površju. Globlja bo ta komika tam, kjer ne kažejo te „mehanične odrevenelosti“ samo zunanje ovire, temveč kjer se ta odrevenelost manifestira na zunaj neposredno iz sebe. Semkaj pa spada človek, „ki v svojem mišljenju ni nikoli pri tem, kar dela, ker misli le na to, kar je delal, kakor neko spremljanje, ki ostaja vedno za melodijo“; semkaj spada neka prirojena neelastičnost čutov in razuma (une cer-

taine inélasticité native des sens et de l'intelligence), „vsled katere dotičnik neprestano vidi, česar več ni, sliši, kar več ne doni, govori, kar se več ne pristoja, sploh se ravna po neki pretekli in domišljjski situaciji, dočim bi se moral prilagoditi temu, kar je v sedanjem trenutku realno“. Tukaj leži komika v osebi sami: *c' est la personne qui lui (komiki) fournira tout, matière et forme, cause et occasion*. Vse to pa družiti v sebi ravno *raztresenost* (*distract*), kar razlaga tudi priljubljenost tega motiva pri avtorjih veseloiger, n. pr. pri La Bruyèru. Komika raztresenosti je pa tem intenzivnejša, čim jasnejši ali naravnnejši je izvor te raztresenosti. Zato je komična oseba *zar' éžoxijv* Don Quijote, ki, popolnoma zavzet za svoje junake, polagoma jenja biti v svojem mišljenju in hotenju pri teh junakih, temveč hodi sam kot somnambulnež skozi življenje, čigar duh ni samo odsoten, temveč *ob enem prisoten* v nekem čisto določenem, čeprav *imaginarnem svetu*, ki ne pade v ribnik samo radi nepazljivosti, temveč ker gleda — proti zvezdam. Vendar pa je komika tudi teh oseb enaka komiki prvih dveh primerov, tudi ti sanjavi, prenapeti duhovi so „tekači, ki padajo, veliki otroci, iz katerih se norčujemo, zvezdogledi, ki se opotekajo ob realnosti, brezskrbni sanjači, ki jim življenje škodoželjno zastavlja pot“. Tudi tukaj, je v Bergsonovem smislu reči, se smejemo torej le radi „mehanične odrevenelosti“ teh oseb!

Fiksnim idejam na intelektualnem pa odgovarjajo izvestni pogoški na moralnem polju. Moralna pokvarjenost je večkrat le neke vrste omrtvelost duha (*une courbure de l'âme*). Seveda se nahajajo pogoški, ki jih duša popolnoma prevzame v se — brez vsakega ostanka — in ki se v tej nerazdružni *spojenosti z življenjem* dotične osebe pojavljajo v vedno novih oblikah, od zločina do zločina. To so tragične napake. *Smešne* so pa le one moralne hibe, „ki spadajo nasprotno le k našemu zunanjemu bistvu, kakor neki okvir, v katerega smo dejani“. Il (smešna napaka) *nous impose sa raideur au lieu de nous emprunter notre souplesse*. *Nous ne le compliquons pas: c' est lui, au contraire, qui nous simplifie*. Moralne hibe, v kolikor so smešne, prenašajo torej odrevenelost na nas, ne preide pa naša prožnost nanje. Mi jih ne pomnožujemo, temveč one nas delajo enostranske. Tukaj leži tudi bistvena razlika med tragedijo in komedijo. V tragediji so strasti in napake nerazdružno zvezane s tragično osebo, so tako vtelešene v tej osebi, da njih ime izgine in mislimo le na to osebo; zato more naslov tragedije biti le lastno ime. „Nasprotno pa ima mnogo komedij neko vrstno ime: *Lakomnež, Igralec* itd.“ Naj bo komična napaka še tako tesno spojena z osebami, „vendar obdrži svojo neodvisno in nedeljeno eksistenco; ostane glavna,

nevidna in prisostvujoča (prezentna) oseba, od katere so odvisne osebe iz mesa in krvi na odru“. Komična moralna napaka se torej z osebami na odru „igra kakor na nekem instrumentu ali pa se ž njimi peča kakor z lutkami“. Donc ici encore, c' est bien une espèce d' automatisme qui nous fait rire. Et c' est, je le répète, un automatisme très voisin de la simple distraction. Tudi tukaj se torej smejemo le radi *avtomatizma*, avtomatizma, ki je zelo soroden prosti raztresenosti! Kot poseben argument za to navaja Bergson še dejstvo, da je komična oseba splošno le v toliko komična, v kolikor se te svoje lastnosti ne zaveda. Le comique est *inconscient*. Smešnost je nezavestna kakor Gygov prstan, očitna vsemu svetu, vendar sama sebi nevidna. Tragična oseba ne bo predrugačila svojega ravnanja, če bi tudi slišala našo tozadevno sodbo. Smešno napako pa skuša vsak, kakor hitro postane očita, odpraviti ali vsaj zakriti. V tem smislu se da torej reči, „da smeh biča šege“.

Bergson sklene: „Od tistega, ki leti in pade, do naivnega, iz katerega se norčujemo, od norčevanja do raztresenosti, od raztresenosti do prenapetosti, od prenapetosti do raznih izročkov volje in značaja smo zasledovali, kako se smešno sicer vedno bolj spaja z osebo, vendar nikdar, tudi ne v svojih najsubtilnejših manifestacijah, ne izginja samo, nas vedno opominjajoč na to, kar smo zapazili pri njegovih masivnejših oblikah, namreč na efekt avtomatizma in odrevenelosti“. —

Kar mora pri vseh teh Bergsonovih izvajanjih človeka, ki ima vsaj nekaj pogleda v znanstveno metodiko, takoj osupniti, je pač to, da prenaša tukaj Bergson svojo, očitvidno mu zelo priljubljeno idejo „avtomatizma in odrevenelosti“ na vse slučaje komike prav za prav le na podlagi *enega in najenostavnejšega* primera, svojega prvega primera o človeku, ki beži čez ulico in pade, pri tem primera, ki dopušča, kakor bomo kmalu videli, kljub svoji enostavnosti še celo vrsto drugih interpretacij. Kdo bo namreč, ki mu ni znana Bergsonova interpretacija tega enega primera, mogel zabresti tako daleč, da bi smatral znane komične junake kakor ravno Dona Quijota, Tartuffa, Georgea Dandina, Molièrejevega Monsieura de Pourceaugnaca, kak Gogoljev tip itd. le zato in v toliko za „komične“ osebe, ker in v kolikor očituje njih duševno življenje le — „avtomatizem in mehanično odrevenelost“? Ali ne kažejo ravno največji „komični“ junaki kakor na odru tako v vsakdanjem življenju tako čudovito gibčnost in prožnost svojega duha, da se v *tem oziru* gotovo najugodneje razlikujejo od še tako „resnega“ vsakdanjega človeka? Da nam služi za merilo komike edinole Bergsonova alternativa: gibčnost — odrevenelost duha, tedaj bi med največje „komične“ junake spadala cela vrsta nam tako znanih dolgo-

časnežev iz vsakdanjega življenja, katerih duševnost je v resnici tako zelo podobna avtomatizmu prazno tekočega stroja, dočim bi v zmislu tega merila vsi (tudi od Bergsona) priznani komični junaki s svojimi bliskovito naglimi asociacijami in neprestanim menjavanjem svojega duševnega toka bili pravcati filistri, ki bi nas mogli zazibati samó še v spanje. Isto nasprotje pa kaže tudi že prvi pogled na Bergsonovo uporabo raztresenosti, ki se vleče kakor rdeča nit skozi vsa ta izvajanja. Ali se ne veže tolikrat največja raztresenost ravno z največjo gibčnostjo in prožnostjo duha, kakor o tem jasno priča življenje maione vseh velikih znanstvenikov, umetnikov, politikov, vojskovodij itd.? O Sokratu se poroča, da se je nekoč, zatopljen v svoje probleme, naenkrat ustavil in ostal na mestu celo vrsto ur, ne meneč se za smejočo se okolico. O Newtonu je znano, da se je nekega dne podal v klet, da prinese steklenico vina prijateljem, ki so ga bili obiskali; toda zamišljen v neko prašanje obtiči Newton s steklenico v roki v kleti, dokler ga ne vzdrami veseli hrup prijateljev, ki so čakali zaman na vino in prileteli v klet, boječ se, da se mu je zgodilo kaj žalega. Tako bi mogli navesti še celo vrsto primerov za skrajno raztresenost, raztresenost vendar, ki ji ne odgovarja noben avtomatizem in nobena mehanična odrevenelost duševnosti. Ali kdo se bo drznil reči, da sta bila n. pr. Sokrat in Newton v omenjeni situaciji, ko sta skušala rešiti morda najvišje probleme, tipa duševne odrevenelosti? Seveda je ta in vsaka druga raztresenost v marsikaterem oziru v resnici obenem komična ali smešna; toda ravno zato, ker je lahko največja raztresenost, kakor smo videli, združena z največjo prožnostjo duha, je popolnoma neutemeljeno in napačno Bergsonovo istovetenje komike ali smešnosti z avtomatizmom duševnosti. Priznati moram, da so iz omenjenih razlogov vsa ta Bergsonova izvajanja, ki so tako važna za vse njegove poznejše misli, že pri prvem čitanju storila name jako neugoden vtis; ta vtis pa nam, če se ne motim, še bistveno poveča le nekaj natančnejša analiza vsakega Bergsonovega primera posebe.

Če človek, ki beži čez ulico, naenkrat pade, se mu gotovo pod gotovimi pridržki vsakdo smeje. Toda kdo *misli* pri tem smehu na „zakon trajnosti“, ki ga ta padec očituje, kdo *misli* pri tem smehu na neko mehanično odrevenelost duševnosti tega človeka? Da pa je ta odrevenelost edini razlog za naš smeh, tedaj bi moral vsakdo pri tem smehu na to odrevenelost ravno tako izrečno misliti, kakor mora drugič izrečno misliti na nesrečo tega človeka, če naj ž njim n. pr. sočustvuje. Da naš smeh nad tem človekom ne zahteva nobene ideje avtomatizma in odrevenelosti, sledi še posredno tudi iz tega, da je ta

ideja vendar povzeta šele iz znanosti, iz naravoslovja in da bi se torej temu človeku lahko smejal le znanstvenik, v prvi vrsti naravoslovec, ki mu je zakon trajnosti kot tak znan in ki šele more v tem padcu najti neko zunanjo manifestacijo tega zakona: temu človeku se pa smeje, oziroma vsaj lahko smeje vsakdo, tudi otrok, ki nima o avtomatizmu in mehanični odrevenelosti nobenega pojma. K temu pa še pride zanimivo dejstvo, ki ga more vsakdo preizkusiti na sebi, dejstvo namreč, da izgine takoj malone vsaka komika tega človeka za onega, ki motri ta padec v resnici le pod vidikom zakona trajnosti in ga v tem smislu „naravoslovno razumeva“: tej osebi ta padec ne bo več „komičen“, ker ga bo gledala tako kakor vsak drug „naravosloven“ fakt, ki stoji kot tak sicer pod zakonom trajnosti, toda izven vsake komike. Pri vsem tem pa še Bergson ta svoj primer na napačen način prenostranski tolmači, namreč s svojim poudarjanjem neprostovoljnosti tega padca. Ali je sploh res, da se smejemo temu človeku le, če neprostovoljno pade, n. pr. zaradi nekega kamna, ki ga ni videl? Ali se ne bomo temu človeku še tem bolj smejali, če mu, bežečemu čez ulico, pride naenkrat čudna ideja, da sede na sredi ceste? Ali je zdaj to nad vse smešno sedenje na sredi ceste efekt avtomatizma in odrevenelosti duševnosti tega človeka? To sedenje je zdaj „prostovoljno“: vsaj Bergson, ki mu je ravno neprostovoljnost padca znak za neko duševno odrevenelost, mora to prostovoljno sedenje izvajati iz posebne gibčnosti duha. In vendar je, ali vsaj more biti tudi to sedenje nad vse komično! Mislim, da že te misli dovolj jasno kažejo ponesrečenost Bergsonove teorije smeha: zakaj se čez ulico bežečemu človeku, ki naenkrat bodisi neprostovoljno bodisi prostovoljno sede, smejemo, more pokazati seveda šele resno znanstveno delo v tej smeri; jasno pa je, da ta smeh ni v nobenem slučaju smeh nad — avtomatizmom duševnosti.

Kritika nadaljnjih Bergsonovih izvajanj je pravzaprav brezpotrebna, ker v vseh teh izvajanjih Bergson to svojo misel le prenaša na vse druge slučaje in k temu še na skrajno umeten način. To kaže že njegov drug primer, oziroma oseba, s katero se igra neki šaljivi škrat. Vsem takim prizorom se otroci tolikrat smejejo, n. pr. v kinematografskih predstavah. Kje pa mislijo in sploh morejo misliti pri tem ti otroci na neki „avtomatizem“ duševnosti dotične komične osebe, na avtomatizem, ki ga povzroča neki, sicer popolnoma neviden škrat? Tudi tukaj je narobe reči, da bo ravno tisti, ki si te prizore predstavlja, v resnici le pod vidikom „mehanizma“, povzročenega od nekega škrata, mogel občutiti bore malo komike dotične osebe, ker bo gledal

na vsa dejanja in nehanja te osebe ravno tako le pod vidikom njih nujnosti in neizogibnosti kakor na kako drugo „naravoslovno“ dejstvo: zakon gravitacije v tem dejstvu mu zastopa v onem prizoru — škrat! Isti razlogi govore tudi proti Bergsonovemu prenosu njegove teorije na pojav raztresenosti in prenapetosti, o čemer sem govoril tudi že zgoraj. Kdo bo smatral, n. pr. Don Quijota, ker živi ta oseba pravzaprav le v nekem idejnem svetu, za duševen avtomat ali kdo se, ki mu izziva Don Quijotejevo življenje veden smeh, smeji „duševni odrevenelosti“ tega komičnega junaka?

Zopet naravnost nepojmljiv je pa Bergsonov prenos njegove teorije na moralno polje, na ono polje torej, s katerim se v prvi vrsti peča tudi vsaka prava komedija. Da bi se mu ta prenos sploh posrečil, je Bergson, kakor smo videli, primoran, da stavi „komične“ moralne hibe kot take v največje nasprotje z dotičnimi živimi nositelji teh hib, v isto nasprotje kakor v svojem drugem primeru škrate z dotično komično osebo. Moralne napake so tedaj smešne, če nastopajo n. pr. na odru kot edine poglobitve, čeprav nevidne osebe (*personnage central, invisible et présent*), ki se igrajo z dotičnim „komičnim“ junakom kakor z — lutko: ta junak je komičen, ker so vse njegove kretnje enake mehanizmu lutke. Na ta način se da mehanična odrevenelost duševnosti komičnega junaka seveda kaj lahko „dokazati“! Toda kateri resni znaustvenik se bo dandanes mogel in sploh hotel ozirati na dokazovanje, ki sloni le na pesniški personifikaciji naših napak? Sicer pa se izkaže ravno tedaj, če se vsaj za trenutek postavimo na to stališče, Bergsonova teorija še od neke posebne strani kot skrajno maloverjetna. Že vsak šestošolec mora dandanes vedeti, da moderna drama kakor v tragediji tako tudi v komediji že dolgo časa več ne pozna tistega puhlega, v prvi vrsti le didaktičnim namenom služočega „klasicizma“ prosvete osemnajstega stoletja, temveč postaja, se vedno tesneje oklepajoč dediščine Schakespearejeve, vedno bolj drama kakor tragičnih tako tudi komičnih *značajev*. Če pa zahteva moderna dramatika, da izvirajo kakor tragična tako tudi vsa komična dejanja in nehanja junaka neposredno iz njegovega *značaja*, torej iz njegove najgloblje lastne duševnosti, kratko: iz njegove lastne *osebnosti*, tedaj izgublja Bergsonova teorija s svojo markantno ločitvijo med komično osebo in njenimi napakami najvažnejšo, t. j. objektivno, zgodovinsko podlago, ki jo nudi le faktični razvoj vseh umetnosti. In če se Bergson toliko opira na lastna imena tragedij in na vrstna imena komedij, mu je z ozirom na omenjeni razvoj moderne dramatike odvrniti, da zasluži in zahteva vsaka komedija, ki zadošča v polni meri postulatoma moderne dramatike, ravno

tako kakor odnosna tragedija *tudi le lastno ime*. V starejši dramatik pa se nahaja dovolj tragedij, ki zaslužijo tudi le vrstna imena: treba misliti le na celo vrsto takozvanih klasičnih in klasicističnih dram, ki nam predočujejo le neke splošne človeške tipe, a nobenih značajev „iz mesa in krvi“. Kar pa se tiče zadnjega gori omenjenega Bergsonovega argumenta, ki se tiče „nezavestnosti“ vse komike, morem le odvrniti: prvič te nezavestnosti v tej splošnosti sploh ne priznavam, ker nam že vsakdanje življenje nudi dovolj takih slučajev, kjer dotična komična oseba prav nič ne izpreminja svojega vedenja, čeprav se te svoje smešnosti zaveda, in sicer tem manj izpreminja, čim neposredneje izvira ta smešnost iz njenega *značaja*, drugič pa odrekam temu argumentu sploh vsako moč, ker ostane pri vsem tem, ali se svoje smešnosti zavedam ali ne, popolnoma odprto prašanje, v čem torej obstoji nazadnje ta smešnost.

Naj obračam stvar tako ali tako, pri najboljši volji ne morem priznati, da je Bergson le kolikor toliko dokazal ali vsaj v smislu neke verjetnosti utemeljil svoj gori omenjeni končni zaključek, da je komika ali smešnost in genere le plod duševnega avtomatizma. —

Na tem temelju pa sloni ona končna in originalna teorija o smehu, ki je značilna za ves ta esej in ki jo razvija Bergson kratko in jedrnat v nekaj stavkih. Življenje in družba zahtevata od nas vedno pozornost na trenutno situacijo in neko gibčnost telesa in duha, na podlagi katere se moremo prilagoditi družbi. *Napetost* (tension) in *prožnost* (élasticité) sta dvoji, medsebojno se izpopolnjujoči polarni točki življenja. Kjer manjkata telesu, tam se pojavi kmalu slabost in bolezen, kjer razunu, tam se pokažejo oni težki slučajji pomanjkljivega prilagodenja življenju družbe, ki so edini viri vse bede in vseh zločinov. Seveda eliminira že boj za obstanek vse te najtežje slučaje, tako da more človek živeti, more živeti skupno z drugimi osebami. „Toda družba zahteva še nekaj drugega. Družbi ne zadošča samo življenje; ona hoče dobro živeti“. In vendar se mora družba bati, da vsakdo od nas sicer pazi na najsplošnejše določbe življenja, se pa sicer prepusti polagoma avtomatizmu pridobljenih navad, da se njeni člani, iz katerih sestoji, namesto da bi se vedno delikatneje izjednačevali v svojem medsebojnem stremljenju, ozirajo le še na fundamentalne predpogoje tega ravnotežja: „njej ne zadošča gotov in močen sistem oseb, ona zahteva neprestanega medsebojnega prilagodenja“. Zato pa ji mora biti vsaka odrevenelost (raideur) značaja, razuma in celo telesa sumljiva, ker je znak za ločitev od družbe in postaja ekscentričnost. Seveda ne more tukaj družba nastopiti z materialno protisilo, ker

stojl tu nematerijalnemu pojavu nasproti, pojavu, ki jo vznemirja le kot simptom, ki ni nobena grožnja, temveč kvečjemu neka gesta. C'est donc par un simple geste qu'elle y répondra. Le rire doit être quelque chose de ce genre, une espèce de *geste social*. Tudi družba odgovarja torej (na vsako tako odrevenelost) le z gesto, *smeh je le neke vrste socialna gesta*. Strah pred smehom manjša število ekscentričnosti in vedno več stremljenje po napetosti in prožnosti, zahtevani od družbe. Brez ozira na vse strasti, ki se kaznujejo že po svojih naravnih posledicah, bi ostala še „neka odrevenelost telesa, duha in značaja, ki jo hoče družba tudi še eliminirati, da doseže kar največjo gibčnost in kolikor mogoče veliko družabnost svojih člerov“. Cette raideur est le comique, et le rire en est le châtement. Ta odrevenelost je smešnost in smeh je njena kazen. —

Posebna kritika te na sebi gotovo zelo originalne Bergsonove teorije je pravzaprav nepotrebna, ker stoji in pade s prejšnjimi Bergsonovimi izvajanji: če smo se, kakor upam, prepričali, da smeh ni le — smeh družbe in če smešnost in genere ni noben avtomatizem duševnosti, tedaj odpade seveda tudi vsak povod, da se naslanjamo na to teorijo. Sicer pa sledi nemožnost te teorije tudi brez ozira na to, da Bergson ni dokazal njenega temelja, iz teh razlogov. Da je smeh le socialna gesta, s katero hoče družba odvrčati razne ekscentričnosti svojih členov, tedaj bi družbi seveda nazadnje moralo biti tudi na tem, da izgine sploh vsak povod za smeh. V smislu Bergsonove teorije bi morala družba nasproti svojemu smehu zavzemati v principu isto stališče, kakor ga zavzema n. pr. nasproti kaznilnicam, bolnicam, paznikom itd. Dokler so ljudje taki kakor sedaj, so seveda potrebne kaznilnice, bolnice, pazniki itd. Toda v principu stremi vendar v prvi vrsti ravno družba za tem, da je treba vedno manj takih, s človeško pomanjkljivostjo najtesneje zvezanih zavodov, poklicev itd. Ravno tako bi pa, da je Bergsonova teorija prava, v principu ravno družba morala stremeti po tem, da je treba vedno manj smeha. Odgovarja pa to faktom? Ali ne tvori ravno komika tudi eno onih strani življenja, ki jih noče ne posameznik ne družba *nikdar* izgubiti, ali ni smešnost *ravno v svojih najvišjih oblikah* faktor, ki stoji v isti vrsti celo z našimi kulturnimi vrednotami? Na tem, glasom vsakdanje in umetniške izkušnje neovrgljivem dejstvu pa se razbije vsa Bergsonova teorija, po kateri bi družba in vsak „družaben“ posameznik v principu moral koprneti po tem, da — se mu ni treba več smejati. Proti tej teoriji pa govori slednjič najodločneje tudi to, da bi smeh družbe, če ga vzamemo v

zmislu Bergsonove socijalne geste, nikdar ni dosegel svojega namena, tudi zato ne, ker se javlja vseskozi *zakonito* tudi tam, kjer družba sploh ne more imeti takih namenov. Bil sem že omenil, da se nahaja tem manjši strah pred smehom, čim bolj izvira smešnost ali komika iz značaja dotične „komične“ osebe; rojen komik se bore malo briga za smeh okolice, da, ta smeh ga še jači, ker mu je znak za to, da se ta okolica izvrstno — zabava. Mi se nekako zakonito smejemo nadalje pa tudi tam, kjer nimamo nobenega povoda, zahtevati neko bodisi telesno bodisi duševno prožnost, n. pr. človeku, ki trči v *trdi temi* ob neko soho, na ovinku kljub svoji pazljivosti ob neko damo itd. Naj ima ta človek še tako prožno telo in duševnost, te sohe, dame itd. *ni mogel* videti: torej bi po Bergsonu tukaj moral odpasti vsak povod za smeh. Vsakdo si more sam zamisliti celo vrsto takih in še boljših primerov za brezdvomno zelo smešne prizore, prizore vendar, ki absolutno ne morejo biti znak za kako še tako majhno odrevenelost telesa ali duha. Mi se pa drugič zopet redno smejemo tudi tam, kjer bi s tem smehom, da je smeh le Bergsonova socijalna gesta, morali hoteti doseči nekaj, kar stoji v dijametralnem nasprotju s tem, kar v resnici želimo mi in družba: mi se smejemo raztresenosti velikih znanstvenikov, umetnikov itd. Kdor pozna dušo teh oseb, bo vedel, da bi eliminiranje njihove raztresenosti bilo istovetno z eliminiranjem njihovih znanstvenih in umetniških idej. Stremi pa po tem eliminiranju tisti, ki se smeje vedenju teh oseb, stremi po tem družba? Mislim, da se dovolj jasno vidi, kam pelje Bergsonova teorija, če jo dosledno izpeljemo. Še jasnejše pa se bo to videlo še v teku poznejših izvajanj, ko bomo slišali, kako skuša Bergson sam prenesti to svojo teorijo tudi na polje — dramatike.

Tudi glede te kardinalne Bergsonove misli smo torej, kakor upam, čisto naravnim potom došli do negativnega rezultata. Brez dvoma je mnogo takih slučajev, kjer nadomešča ravno naš smeh vsako drugo vzgojo in služi torej v resnici neki socijalni profilaksi. A vse to je vendar le *ena* stran smeha, pri tem stran, ki je smehu kot takemu popolnoma *akcidentalna*, ker se nahaja toliko slučajev najintenzivnejše komike brez vsake primesi te „socijalne“ strani; to dejstvo je pa jasen znak za to, da je ta, od Bergsona za bistvo smeha proglašena stran gotovih slučajev komike le postranski efekt nekega mnogo globljega, nazadnje čisto psihološkega bistva smeha in komike, ki ga Bergson očitno sploh ne pozna. Vso njegovo metodo pa osvetli morda najbolje to, da moramo torej tudi zdaj, ko se nahajamo na koncu Bergsonovih *principijelnih izvajanj*, ponoviti to, kar smo zasledili že na drugih mestih, namreč da jemlje Bergson za faktum nekaj, kar je ravno

problem, in se niti ne dotika tega, kar bi šele moglo vreči neko luč na ta problem. Kaj pomaga potemtakem, če Bergson iznova opominja, da s tem ne podaja definicije komike, temveč da mu služi to le kot vodilna misel za vsa poznejša izvajanja: videli bomo, da vsa ta poznejša izvajanja, ki se tičejo posameznih vrst smešnosti ali komike, s to „vodilno mislijo“ stoje in padejo. (Dalje prihodnjic.)

F. GOLAR:

BUDNICA.

Praprot zori, in višnjeve rože
polne so rose jesenske —
v temni se dalji ostro blestijo
pogôrja in šume gorenjske.

Strme, ponosne v sinjo višino
k zvezdam nebeškim plamené,
kot bi tajno prisegala zemlja,
ob Korotanu snežniki stoje.

Bratje, ali razumete divno,
jasno njih govorico?
— Ne klonite glave, sinovi,
ali vidite svobodno ptico?

Prost in silen v brezmejnem obzorju
jastreb in sokol vihari —
bog Perun in bog Triglav ti kliče:
Sloven, ne udaj se, udari!

Zlato-žareč se meč nad tvojimi
polji ob jutrih srebrnih leskeče —
Zgrabi ga, da ti zasine
solnce odrešenja in sreče.

Praprot zori, in višnjeve rože
polne so rose jesenske —
v temni se dalji ostro blestijo
pogôrja in šume gorenjske.

Večkrat ste že boljše peli-Florijan

MARIJA KMETOVA:

BREZ TÁL.

(Dalje.)

9.

Ali je bilo to naključje, ali sreča, ali usoda? Po Mininem prigo-varjanju sem bila šla k zdravniku in dejal mi je, da sem tako zelo potrebna južnega zraka, da moram ostati še nekaj mesecev v Trstu. Čudila sem se, strmela; skoro se mi je zdelo, da je bil zdravnik nehote podkupljen po mojih mislih in željah; da mi je pogledal v dušo in videl, kaj hočem.

Pisala sem Jožetu in mu povedala vse. Prišlo je brž njegovo pismo, da moram nazaj. Da se mu ljudje posmehujejo, češ, da mu je ušla žena; da robanti mati, češ, kako ga goljufam.

Že sem bila sklenila, da pojdem iz Trsta. Ali, ko sem zagledala v duhu Bukovico, ko sem začutila na sebi tisto strašno težo dela, skrbi in mržnje, in — ko sem pogledala Milanu v obraz — se je vse uprlo v meni, je vse vztrepetal v goreči želji po Trstu — in brzojavila sem, da ne pridem. Slednjič sem pisala Jožetu še enkrat o zdravnikovih besedah. In kakor bi trenil, se je izpremenil: pisal mi je, da se mu smilim, da bi me pač obiskal, a mu ne dopuščajo opravki za posestvo in trgovino; da ima zdaj posebno veliko skrbi in mi želi zdravja. In poslal mi je tudi veliko vsoto denarja.

Čez nekaj tednov pa sem prejela anonimno pismo, da ima Jože drugo, sestrično kali, ki bo tačas v hiši, dokler se ne vrnem jaz. In da jo rad vidi Jože in ona — da se tudi ne brani.

Zasmejala sem se — prvi hip. Ali potem mi je bilo hudo. V noči nisem mogla zaspiti. Nenadoma se mi je zasmilil Jože in očitala sem si, da ne delam prav. Bolj in bolj me je pekla vest, hujši in hujši so prihajali očitki. „Nesramna sem, to ni prav,“ sem govorila. „Ali je on kriv, če sem taka, da mi je vse zoperno, kar se godi v njegovi hiši? Ali je on kriv, da me je videl, šel za menoj in me poročil? Ali je on kriv, če sem mu bila všeč?“ Srce mi je bilo in bilo, peklo me je v glavi in kakor bi ležala na žerjavici. A potem: „Ali sem jaz kriva, da sem taka? Ali sem jaz vzrok, da sem se poročila? Kje je

vzrok, kdo je vzrok?“ Ali nekaj mi je šepnilo v uho: „Njegov denar je pa le dober.“

Planila sem kvišku, rdečica sramu me je oblila; čutila sem ogenj v obrazu, v sencih, in srce je bilo tako močno, da sem ga slišala. Precej časa sem sedela na postelji in kakor s težkim kladivom so udarjale misli po možganih. In glej, kakor blisk: — tam je Milan; tam so njegove vroče besede; ustnice me zapečejo od njegovih poljubov, duša mi zazveni od njegove ljubezni. Nasmehnila sem se, lažje in lažje mi je bilo, legla sem in sem dejala skoro glasno: „O, Bog! Kdo je kriv, kdo ni kriv? Kaj je prav, kaj ni prav?“ In kakor iz dalje je prišel glas: „Nihče ni kriv. Vse je prav, vse ni prav.“

* * *

V jutru je sijalo solnce prav na posteljo in kakor zlato se je iskriilo krog mene. Vstala sem, šla k oknu in morje me je pozdravilo z modrim, modrim bleskom. In nebo je pelo, dan je bil ves zlat in vzkliknila sem: „Ne, — ne pojdem, ne pojdem! Saj nisem kriva jaz, saj ni kriv nihče; tako je — Bog sam vé, čemu in zakaj!“

* * *

Zvečer Mine ni bilo doma.

Z Milanom sva sedela na zofi, zaprla sem oči in sem slohela na njegovih prsiah. Kakor po prstih je hodila ljubežen krog naju in je šepetala. Pekoč ogenj so bili Milanovi poljubi, razžarevale so se iskre v meni in kakor plamen je bil moj dih.

„Helena, ljubica!“ je šepnil Milan in me privil k sebi, da mi je v poljubu skoro izpil dušo.

„Povej, ljubica, povej, ali si moja, čisto, čisto moja?“

„Milan!“

Kakor bi vzplamtela soba v mogočnem žaru —, drhtela sem v njegovem naročju; njegove roke so prosile, njegovi poljubi so prosili in omotica me je obsla in nič več nisem bila jaz — jaz. Saj to je bil on, oni resnični on! Mož, ki sem čakala nanj vse življenje! On, ki je bil zame na svetu, le zame! Izpolnilo se je hrepenenje; svetla, bela cesta je vriskala pred menoj.

* * *

Vse nedeljske so bile misli zdaj, ves nedeljski je bil moj obraz, in kakor bi bil moj glas ves drugi, vesel in brez mrakov.

Bukovica? Saj je ni bilo več. Jože? V daljo je prešel. Povsod je bil on; v solncu je bil, v morju je bil in v teh zlatih dnevih je živel.

Mina? Ali vé? Nisem ji pravila; ali časih je prišel pogled, ki mi je povedal vse. Hvaležna sem ji bila, da mi ni rekla niti besedice. —

Vsa ponosna sem hodila po cestah; pozdravljala so me bleščeča okna, nasmihale so se mi hiše, in ves šum in trepet širokih cest je hodil z menoj in me je razumel. Morje se ni izdalo: v skrivnostnem smehljaju me je gledalo in gledalo in je odšumelo. „Ah, čakaj“, sem dejala, „saj mi ne uideš!“

Že nekaj časa smo se pogovarjali, da pojdemo v Benetke. Ali Mina ni hotela. Izgovarjala se je, da je ne veseli, da je bila že tolikrat in do rajša doma. Jaz sem jo prosila, naj gre z nama, govorila, da mi je sitno iti sami z Milanom. Toda Mina se je le zagonetno nasmehnila in dejala:

„Kaj ti bo sitno! Kdo vaju pozna!“

„Pa vendar ne morem...“

„No, le nikari, Helena. Uživaj, dokler je čaša medú polna! Saj je malokdaj —“

Zardela sem in se obrnila. Tudi Mini je bilo nerodno, pa je odšla v drugo sobo.

Končno je bil določen dan za odhod v Benetke.

10.

One majhne, rdeče — rdeče žametaste rože so bile v vazi, one temnordeče, ljubezenske.

In banane, in čaj in pecivo, in najfinejše cigarete in liker.

Sami sva bili z Mino in pričakovala sem Milana, ki je bil odšel po izvoščka.

„Moj Bog, kako trepečeš!“ mi je dejala Mina.

„Da, vse se trese v meni.“

„Nikari, nikari. Saj boš razočarana.“

„Ah, ne, Mina, ne jemlji mi veselja!“

„Kaj bi ti ga mogla vzeti?“

„Ne.“

„Vidim.“

Segla sem po cigareti, ne vem, koliko sem jih bila pokadila ta večer.

„Jej rajša, pij — na čaja, likerja, da ti ne bo slabo!“

„Ne morem, Mina.“

„Kako si otročja, ne bi si bila mislila!“

Ugasnila sem cigareto, ki je nisem bila pokadila niti polovico.

„Koliko je ura?“

„Enajst bo.“

„Pa če je pozabil?“

„Potočnik? Beži no! Sam ves trepeče kakor ti. Saj sem ga bila videla popoldne, kako je kar žarelo v njegovem obrazu.“

„Zdaj bi moral že biti tu. Ali ni — zdaj?“

„Ne, ne. Le lepo mirno sedi in prigrizni kaj!“

„Pa povej, Mina, kako je to — Benetke?“

„Kup starih hiš.“

„Kako si poredna!“

„In slike in gondole no — in ljudje.“

„Posebni, kaj ne?“

„Kaj še! Prav navadni.“

„Dražiš me. Nič nikari ne pripoveduj!“

In spet sem si prižgala cigareto, mimogrede vgriznila v banano, kar v hipu izpila čašico likerja in vstala.

„No, kam?“

„Zdaj drdra voz, se mi zdi.“

„Se ti zdi!“

„Koliko je?“

„Šele pet minut čez enajsto.“

„Moj Bog, kakor večnost so te minute!“

„Helena, Helena. — No, pa saj te razujem.“

Sedla sem spet, se zagledala v rože, in roke so mi drhtele.

„Najlepše je takrat, ko še ni,“ je dejala tiho Mina.

„Najlepše.“

Molčali sva, in Mina me je gledala in se je smehljala. Tako rada sem jo imela nocoj in podala sem ji roko in dejala:

„Lepo zahvaljena, Mina, — brez tebe bi mi ne bilo nikdar tako lepó.“

„Ah, nikari, Helena! — Brez mene, da ne? O, gotovo, tudi brez mene bi bilo prišlo, kar je prišlo.“

„Misliš?“

„Gotovo. Jaz trdno verujem v to, da je človeku že zdavnaj odločeno vse tisto, kar pride. Pride — kdo vé zakaj, kdo vé čemu.“

„In ni hvaležnosti?“

„In ne kesanja.“

„Hvala ti, Mina. Potrdila si me v mojih mislih. — Ali čuj...“

„Torej, Helena — zdaj je res.“

Skoro bi bila omahnila, v trenutku se mi je zvrtilo v glavi. In ničesar ne vem, kako je prišel Milan v sobo, kako sem se poslovila od Mine, kako sem sedla v voz. Le to vem, da sem kakor okamenela sedela poleg Milana, in sem ga trdno držala za roko. Milan mi je govoril, pripovedoval, — a ne vem, kaj in ne kako.

„Ali ti je hudo, ali ti je slabo? Helena!“

Odkimala sem.

„Ali si srečna?“

„Več, več, Milan... To je več od sreče!“

Nenadoma se je ustavil voz, izstopila sva in zaslišala sem brnenje in žvižg sirene. Z omahujočimi koraki sem šla po stopnicah na parnik in zdelo se mi je, da je to živo bitje, ki čuti z menoj.

* * *

Ozrla sem se na krovu: tu je Trst — velikanska temna skupina nečesa težkega, nagromadenega. Na velikem trgu so štrlele svetilke brezčutno in brezizrazno. Zdelo se mi je, kakor da hreščijo v razigranem grohotu.

Po gričih so se blestele lučke — kakor mežikajoča očesca, prijazna in dobrohoteča.

Pred menoj neprodurna dalja nečesa skrivnostnega, globokega; zdaj pa zdaj se je zazibala modra lučka vrh jambora. Ne vem, zakaj se mi je zdela podobna astri. In zopet rdeča luč, zelena in zopet modra.

Kakor božje oko je pogledoval svetilnik po morju: širok pas rumene luči — spet temá, spet svetlobni trak in spet temá. Nekako spoštljivo in v prečudnem strahu sem se ozirala na svetilnik.

Zašumelo je morje, nekaj klicev s krova, z obrežja, motno drdranje in ropotanje — in ladja je odplula.

Sedla sem na klop na krovu in se naslonila na ograjo.

„Ali ti ne bo prehladno, Helena?“

„Ah, ne — saj mi je vroče, Milan!“

In sedel je poleg mene in me objel krog pasu. Precej časa sva molčala, naslonjena drug na drugega in meni je hotelo prekipeti srce. Nobene jasne misli ni bilo, le to, kako je lepo, kako mi je dobro.

„Milan!“ sem šepnila.

„Kaj bi, draga?“

„Ah, Milan, ko bi mogla, ko bi mogla obdržati to srečo! Ko bi jo mogla prijeti z roko in jo stisniti v dlani, da bi mi ne odšla, da bi bilo vedno takole, takole!“

„Duša — saj si moja, kaj hočeš še več!“

„Umrla bi.“

„Helena!“

„V tem lepem trenutku, ko je izpolnjeno vse — da bi umrla — Milan.“

„Pojdi — ne misli takih težkih misli — pojdi!“

Roko v roki sva šla do konca ladje in obstala ob ograji. Naslonila sem se nanj in se zagledala v nerazumljivo, težko temo pod seboj. Nalahno so šušтели valčki, šumeli in se šepetaje potapljali v to veliko vodó.

„Trenotek, dva — in konec bi bilo“, sem mislila in kakor da me morje vabi in kliče, da moram, da moram vanj.

„Ne sklanjaj se tako globoko čez ograjo, Helena!“

„Poglej, Milan — kako malo bi bilo potrebno — majhen sunek in ponesla bi srečo s seboj. Grozno je to: si — nisi.“

„Ali veš, da mi je bila taka misel tolikrat v največjo oporo? Ko mi je bilo težkó — najtežje, pa sem dejal: saj utegneš končati — kadar hočeš. In lažje mi je bilo.“

„To je — biti sam sebi Bog.“

„To je največ — in najtežje. — Pa nikari, Helena — pojdi, greva v salon.“

S silo me je potegnil s seboj in šop luči naju je sprejel v salonu. Obstati sem morala ob vratih, tako so me zmotile te prešerne luči. Omahovaje sem prišla do naslanjača in sem se pogreznila vanj.

„Ah, to je lepo, to je dobro!“ sem morala vzklikniti nehote, tako prijetno mi je bilo v širokem, mehkem naslanjaču. Prekrižala sem noge in se nasmehnila v zadovoljstvu.

„No, vidiš — ali ni bolje kot na krovu v hladu?“ je dejal Milan in tudi njegov obraz je bil zadovoljen čez in čez.

„Res — bolje je. In kakor poživiljena se zdim. Temà res ne rodi dobrót.“ Zasmejala sem se skoro glasno in vešele misli so prihajale druga za drugo. Kadila sva cigarete in se pogovarjala:

„Saj res, saj midva se peljeva v Benetke!“ sem vzkliknila. „Ali zdajle se mi zdi, kakor bi bila doma.“

„Kje — doma?“ je vprašal Milan.

„Kar nekje doma — ondi, kjer utegneš reči, da si doma.“

Nasmehnila sem se in prišla mi je razigrana misel, nekaka nevarna igračka in sem dejala:

„Milan — saj res — povej mi kaj o svoji ženi!“

Milan mi je pogledal v oči, strogo in resno.

„Ne“, je odgovoril.

„Ne? Ali ti je takó — sveta — ali...“

„Ne govori takó! Ne izprašuj takih stvari!“

„No, — pa ne. Toda veš — jaz bi ti pa prav lahko pripovedovala o Jožetu — zdajle — in o Bukovici.“

„Pa kaj ti je? To je že kakor izprijenost, Helena. Molči, molči o tem!“

„No, sem pa izprijena. Ali mar nisem — če vzameš takole po božjih in človeških zákonih?“

„Kakor bi bili hudički v tvojih očeh, taka si zdajle.“

„Pa saj se peljem v Benetke! Oprostiti mi moraš.“

„Saj ti oprostim.“

Kar smejala se je vse v meni, in ko sem izgovarjala žena — Jože — Bukovica — mi je bilo prav takó, kakor bi dejala: soba, kruh, voda. Prosta sem bila, svobodna v neskončnost, vesela prav po otroško. Zazibala sem se, izginjala sem in... Zaslišala sem Milana: „Helena — takole se nasloni — da ne boš preveč trudna.“

In že sem zadremala spet, objel me je spanec brez sanj, dokler me ni zbudil Milan.

Poskočila sem, nenadoma sem bila vsa spočita in čvrsta in sem dejala:

„Greš — na krov?“

Danilo se je. Modri mrak se je spenjal iznad morja, modra luč je dremala vseokrog in skoro mrzlo je bilo. Mirno je plula ladja, v dalji je bila črna črta — obrežje; več in več črnih črt — lagune in valovi so hiteli pred ladjo, se spet zaganjali obnjo — in jo dražili.

„Kmalu bova tam. — Poglej, poglej — ali se ti ne zdi? Nekaj belega?“ me je vzdramil Milan.

Vztrepetalo je v meni, pogledala sem natančneje — res:

„Kakor kúpola!“

„In tam zvonik“, je vzkliknil Milan.

„In še eden.“

Kakor bi kúpola plavala proti nama.

Belo jutro — rožnat pas na izhodu in tista skrivnost v dalji. In kakor da to ozračje ni zrak, kakor da so dišave.

„Milan — ali se mi le zdi? Ali duhaš?“

„Kako?“

„Diši — po rožah diši! Zdaj — že vem, to je duh glicinij in akacij.“

„Res je — mogoče je to.“

„Moj Bog, kako lepó, lepó!“

„Zakaj si tako prebledela?“

„Hudo mi je.“

„Helena — hudo?“

„Kadar mi je najlepše, mi je hudó.“

„Kako je mogoče?“

„Ne vem. Ker ne prenesem.“

„Prečustvena si.“

„O, Milan, Milan, kaj bom morala pretrpeti zaradi te lepote!“

„Toda, Helena, kakšne besede!“

„Pa je res: za vsako lepoto — plačilo.“

„Toda nikari misliti na to! Uživaj, tu je — nudi se ti — ne pomisli, ne preudarjaj — uživaj! Sicer, sicer ni vredno... Vse si pokvariš.“

„Ne, Milan, ne pokvarim si. Ker je tista lepota tako globoko v meni, če bi bila še bolj — umrla bi.“

Milan mi je stisnil roko in dejal:

„Dušica, poglej!“

Ah — tam, saj ne vem: bela cerkev — ne zidana, kakor svilnata, kakor misel. Zvonik, kúpola, stebra, in v morju spet: zvonik, kúpola, stebra. In tako tenko, tako rahlo je bilo to; če bi iztegnila roko, izgnilo bi.

„Kakor čudež“, sem šepnila.

Helena, ti nisi, da bi živela“, je dejal nenadoma Milan in me toplo pogledal.

„Smiliš se mi. Taki ljudje niso za to okorno, trdo množico.“

„Morda imaš prav. Pa saj preide. To je luksus.“

Že so ščebetali ljudje krog naju, že je bilo slišati prerekanje in vpitje. Čutila sem, da vozi ladja počasneje — in res — pred menoj je bilo mesto, so bile Benetke.

„Helena — kmalu pristanemo in potem z gondolo do mesta.“

V čudnem vrvenju in metežu smo se gnetli, tlačili, stiskali. Prešle so lepote in le to sem si želela, da bi prišla skoraj na kopno.

(Dalje prihodnjič.)

IVAN ALBREHT:

TOMIJEVE TINE MLADA LETA.

I.

To je svet — kakor da si ga je bil Bog izbral za počitek po ustvarjanju! Kamor se ozre oko — povsod gora! Krepki podstavki segajo v dolino in izginjajo — zasanjani valčki matere zemlje — polagoma v njej. In človek, ki hodi tod, hodi s spoštovanjem in s pobožno mislijo v srcu. Začudeno in začarano se ozira oko v gorska temena in srce si želi v tiste bistre višave, solncu in sveži jasnini nasproti. Gore pa strme, silne in nepremične — in njihovo molčanje je kakor brezzvočna pesem večnosti.

Ob njihovem vznožju pa ljudje. Stlačili in stisnili so se skupaj kakor mravlje. Vse išče, grebe, pika in kljuje, kljuje za kruh. Dravo na severu so porinili v tesnine in so ji obložili strugo s kvadratastim kamenjem. Ni jim prijalo igranje razposajene ljubice, ki je romala divja in razigrana od enega gorskega velikana k drugemu. Bali so se njenega ljubimkanja in njene strasti. Kajti spomladi in v jeseni, ko so izkipevala njena nedrija, je segala na desno in na levo po zemlji in po ljudeh. Tuptatam stoji še spomin: Tukaj je nesrečno smrt storil... Danes pa je Drava sama — kakor ljubica, ki so ji vzeli ženina. Tiha in zakrknjena šumi svojo trdo pot in šepeče na gosto nastanjenim brodnikom o davnih dneh. Kraj samote pa pričajo visoke skalnate stene in čeri o njeni nekdanji slavi.

To vse je bil dom Tomijeve Tine. Dravska dolina od Šent Janža do Šmarjete — vsa je bila priča njene rasti. In dekletce je rastlo kakor divja roža, zasajena na napačnem kraju. Že tisto uro, ko je kriknilo svoj prvi krik, so se ljudje začudili.

„Romala bo, romala,“ je zamodrovala detetova stara mati proti otročr-ici, ko je zapazila, da otrok suče glavo. Puškar Tomi je pokimal in babica je pritrdila važno:

„To sem pa res že čula od starih ljudi, da tak otrok, ki se ozira okrog sebe, kadar pride na svet, ne najde stalnega mesta.“

„Tomi,“ je dahnila žena in se je skušala ganiti. Mož je stal kakor prikovan. Gledal je malce pretemno in pretuje za tak svečan trenotek.

„Naj pa bo, kakor je božja volja,“ je vzdihnila stara mati.

„Kaj —“, se je začudila babica.

„Nič, nič,“ je zagodrnjal Tomi in je ubegaval s pogledom. Na postelji je dahnilo:

„Oh —“

„Kaj boš,“ je silila stara mati v svoje. „Če ni, pa ni. Saj so dekleta tudi potrebna na svetu —“

„A — tako! Oh, Tomi — takele žive morate pa že biti veseli! Saj za fante je še čas,“ si je dajala babica duška v trenutnem spoznanju položaja. S pogledom kakor krt je ostrknila Tomija s tako naglico in v tako smer, da mu je bilo mučno in toplo obenem.

Ko je babica opravila kopanje, so se domenili za ime.

„Planšarica bo,“ je menila stara mati. „Živinski patron je pa sam sv. Valentin.“

Pri tem je ostalo —. Ko so prinesli dete od krsta, ga je babica odgrnila in ga je poklicala:

„Tini —“

Drugi, kolikor jih je bilo, so ponavljali klic in so ogledovali otroka. Žganje in mošt sta jim raztepala svečane misli in gladke besede. Teta Mica, ki je bila botra, je govorila na desno in na levo. V krepki govorici je slavila kmetiški stan. In stric Joža, njen mož in otrokov boter, je pritrjeval pri vsaki ženini prisposobi. Stara mati je poslušala.

„Ves svet je na kolcah,“ se je izognila. „Ali ne, Matilda,“ se je okrenila proti otročnici in si je založila dobršen kos pogače v usta.

„Na kolcah —. A delavci pridemo vedno ravno med zobe,“ je zabobnal Tomi s prsti po mizi.

„Kaj boš — s tremi križi še ni žalosti pri hiši,“ je klical boter dobro voljo v vas in je napil na otrokovo zdravje. Kozarci so zazveneli in mošt je za trenotek pognal kri v hitrejši tok.

„Da je le zastopnost pod streho,“ si je oddahnila babica, ko je postavila kozarec na mizo.

Matilda se je nasmehnila s postelje, Tomi je sklonil glavo, a beseda je vendar plavala v veselo smer.

„Enega na doto,“ je zvrnil boter čašico žganja.

„In za ženina,“ mu je sledila botra, da so ji zagorela že nekoliko razorana lica.

Tomi se je nasmehnil. V zibeli je zavekalo dete.

„To pa za moro,“ je ponovila babica po zgledu obeh botrov in je polila par kapljic proti zibeli.

Vzduh v sobi je bil venomer težji. Kakor se je nagibal dan, tako se je dvigal tobakov dim in vonj po sparjenem alkoholu po nizki in tesni izbi. Otročnica je tupatam zakašljala in njeno medlo oko je bilo zastrto kakor s prosojno sivo kopreno. Od časa do časa je uprla pogled v Tomija, ki se je venomer oziral po zaprašeni stenski uri.

„Kakor utelešen glad,“ je pomislila, ko je motrila njegova blede lica.

Družbo je začel zmagovati vinski duh.

„Na dobro zdravje,“ je zagodrnjala stara mati. Ko je odstavila kupo, je imela oči vse mokre od solz in ustni slinasti. Pri govorjenju je odpirala usta tako široko, da sta mogli brezzobi čeljusti zložno na razgled.

Babica se je smejala kakor v ekstazi. Z debelimi rokami je zaveslala zdaj proti kruhu, zdaj proti pijači — in se je venomer premikala na stolu. Botrov pogled je pil njene maščobne prsi in tudi roka je včasih zamodrovala proti tistemu kraju. Teta Mica je dvorjanila Tomiju.

„Vesel bodi, da sta mati in otrok srečno vsaksebi,“ ga je pogladila po stegnu in se je nagnila proti njemu.

Ura se je oglasila na osmo in Tomi se je dvignil. Z dolgim pogledom je premeril ženo in je prijel Mico za rokav. Matildi je hušknila senca na čelo — sicer se ni zmenil nihče za to, da sta onadva ostavila sobo.

V veži je Tomi postal. Teta Mica se je gugala kakor veliko, zarjavelo nihalo.

„Kajne, kajne,“ je momljala kakor da ima jezik potrošen s peskom.

Tomi je premišljal, se je obotavljal in ni mogel z besedo na dan. Mici pa je prijala samota.

„Srečna je Matilda, srečna,“ ga je prijela za roko in se je vdala ognju vinskega duha. Tomi je nenadoma začutil, da srka po njegovem licu nekaj spolzkega in mastnega.

„Zdaj,“ se je krepil in je izrekel:

„Babico bo treba plačati.“

Micina glava je zakolebala pred njim:

„Nimaš?“

„Ne —“

Botra se je razkoračila in se je pogladila po črnem, s čipkami obrobjenem predpasniku. Potem je izvlekla izpod njega veliko omaščeno denarnico. Ko jo je odprla, je Tomi zastrmel od začudenja.

„Pa njemu ne pravi,“ mu je ponudila precejšen bankovec.

Ko je začutil puškar denar v roki, ga je šele prav zaskela zavest bede in pomanjkanja. Strupeno želo ga je zažgalo in kakor brez uma je objel z levico pijano botro okrog pasu, desnica pa je šla v denarnico iskat paše.

„Čakaj, čakaj,“ je poskušala Mica s smehom in je z glasnim poljubom vrnila pravo za dobro. Puškar je drhte stlačil denar v žep. Podrhtevanje botrinega telesa in neprijeten vonj po potu — vse se mu je rogalo, njemu, mlademu očetu, a v glavo je udarilo kakor strela:

„Tat!“

„Pa greva —“

Z negotovim korakom je stopila Mica za njim v sobo. Stara mati je dremala. Glava ji je klonila na prsi in na stran — po številnih gubah na strani so se zbirale sline.

Boter je sedel pri babici — z desnico je motovilil in iskal.

Puškarja je spreletela zoprna zona. Segel je po žganju in je pil. Gorko ščegetanje v grlu ga je nakrenilo na pozabljenje.

„Enkrat — nobenkrat,“ je sedel k babici — „zdaj pa račun!“

Matilda se je zdrznila kakor pod ostrim udarcem. Roka je iskala dete, oči so obstale v solzah.

„Račun, hoho!“ se je smejal boter. „Slovenski račun za slovensko kri!“

Tlesknil je z jezikom kakor v slutnji slasti. Velik in koščen se je naslanjal na babico, da je ženska skoraj omagovala pod ostromostjo njegovih komolcev.

„Kar, kar,“ ga je ščegetala po ledjeh in teta Mica je stisnila oči.

„Kako sta dobra,“ se je naslanjala z obema rokama na Tomijeve rame.

„Saj pravi Tomi, da so vsi ljudje tovariši,“ se je dramila stara mati iz omotice in si je brisala sline. S smehljajočim pogledom se je ozrla na puškarja in dobro ji je delo ob misli, da ga je nekoliko uščenila.

Polagoma se je začela obremenjena družba dvigati in v sobi je zavládala mučna tišina. Tomi je pospremil goste, Matilda pa se je skrčila v postelji. Kakor da se je šele tisti hip domislila materinstva, se je z naporom sklonila toliko, da je mogla odgrniti dete. Smehljaje je zastrmela v drobni, višnjevasto podpluti obrazek in ni mogla odvrniti pogleda od njega.

Pod oknom je zagodrnjalo in Matilda je razločno čula botrov glas:

„Fanta, fanta bi Tomi rad —“

„E, kaj — da bi bilo le za potrebo krajcarjev, potem pride tudi dekle prav,“ je zavračala teta Mica z glasnim poudarkom pijanih ljudi.

Matilda je vlekla na ušesa, a ostalega ni mogla razumeti. S trpkostjo se je domislila mrkega Tomija in obšlo jo je kesanje nad tisto uro, ko se mu je prvokrat razkrila v slasti. Nesreča osamelosti jo je prevzela in vsa radost mlade matere se je hipoma prelevila v topo bol.

„Smrt,“ ji je šinilo skozi misli. Groza pojma jo je navdala z naslodo, ki ni mogla misliti o njej.

„Umriva, Tini, ker nisi fant,“ se je rogala misel dalje in kup živega mesa je zaplesal materi pred očmi kakor velik, krvav kolobar. Brez zavesti je omahnila vznak, da se je izlegla plevnica pod njo.

Ko se je Tomi vrnil, mu je šumelo v glavi. Ozrl se je po otročnici in ni vedel, kaj bi.

„Tilda —“

Klic je zamrl brez odziva in puškar je pil.

„E, tvoje — moje,“ si je modroval že nekoliko meglen v mislih. Srknil je drugič in tretjič in še mnogokrat. Potem je stopil k postelji in je začel vnovič klicati ženo. Zunaj je dihala mlačna poletna noč in tupatam je hušknila svetla proga mesečine v sobo. Na mizi, med ostanki jedil in pijače, je brlela mala petrolejka.

„Na,“ je stresel Tomi ženo in ji je pomolil šop manjših bankovcev.

Matilda je odprla oči in se je prestrašeno ozrla po detetu. Ko pa je ugledala možev dar, ji je dahnila vročična rdečica na lice.

„Ti —!“

Začudenje, karanje in očitanje, ki si ni drznilo jasno na dan, je zazvenelo v tej edini besedi. Puškar se je majaje sklonil k ženi:

„Za dekle je treba denarja — pravi Mica... Ona ga pa ima,“ je dodal dvoumno in s pomenljivo kretnjo.

Žena je kriknila.

„Na,“ je silil Tomi.

Matilda je stisnila ustnici:

„Tat!“

Puškarja je dirnilo. Zakolovratil je nazaj in je udaril s pestjo ob mizo, da so zazvenčale prazne čaše.

Dete je kriknilo. Nejasnemu otroškemu glasu se je pridružil materin jok in očetova kletev — — —

II.

„Aj, oj,“ je skušala uveljaviti četrletna Tini svojo modrost. Kakor ulito iz živega srebra se je zibalo otroče v materinem naročju.

Mati jo je ogledovala in se je igrala ž njo od dne do dne. Bežeči čas je dvigal dete kvišku, je prinesel sestrico in bratca in je povišal

revščino v koči. Tisto leto pa, ko je Tini praznovala šestič dan svojega rojstva, je zaslutila Matilda četrti blagoslov v svojem telesu. Z jezo in žalostjo je razodela možu skrivnost.

„Kam bo ž njimi,“ je tarnala zvečer v tesni kuhinji, ko je prišel mož črn in zamazan z dela. Ogledal se je okrog sebe in je odločil kratko:

„To je hudič!“

Matilda je zajokala, da se je stresalo veneče telo. V mislih je klela vse sanjane in užite slasti, njih sadove in samo sebe. Koča je bila nizka kakor še nikoli — skoto je tiščal strop na tilnik. Po kuhinji se je valila sopara, v sobi je kričala deca; njen smeh in krik pa je bodel Tildo do mozga.

„Da bi vsaj ti kaj več zaslužil,“ je zamrmrala proti možu, ki je sedel za mizo nasproti malega štedilnika.

„Zate bi bilo najbolje, če bi bil vsak moj žulj — cekin,“ je zamahnil Tomi jezno in je segel z levico v brk. Kakor je motril ženo, se mu je zazdelo, da je grda, stara in zoprna.

„Bedak sem bil,“ mu je ušlo ob spominu na tiste davne dni, ko jo je gledal mlado in svežo in jo je hotel imeti za svojo.

„Saj si vedel prej,“ se je branila žena osorno.

„Kaj sem vedel?! Tega nisem vedel, da si kakor leska z lešniki!“

„Grdoba,“ je buknila žena zamolklo in je sklonila glavo.

„Zdajle je konec,“ je pomislila z žalostjo, ki ji je udušila besedo. Iz trpke resničnosti je bežala misel nazaj v tisto sladko minuloost, ko je bila dekle in srečna... Takrat je gledala življenje kakor da čuje lepo povest: Prišel je vitez in je zaprosil kraljičino. In sta šla na sedmi grad in veselja ni bilo ne konca, ne kraja... Ta lepa povest! Matilda je vedela tiste čase, da je vitez — Tomi... Ko hodi iz tovarne, ima roke kakor jeklo — vendar gre ponosno in pogled mu šviga v desno in v levo: Kje ste, dekleta? ... Ona se je smehljala; in si je uravnavala lase tako, da so se ji sipali v zapeljivih kodrih po čelu. — Tu smo, vitez črni — pelji nas na solnce!...

„Če je kdo goljufan, sem jaz,“ je vzdihnila medlo in se ni ozrla na Tomija. Jokala bi od žalosti in smejala bi se od onemogle jeze, najrajši pa bi zasadila nohte v možev obraz.

„Kdo je goljufan?! Saj ti nisem nikdar obetal gradov!“

„Lakote pa tudi ne,“ je zacepetala žena, vsa zaripljena v obraz.

„Pa pojdi delat, če ti ni prav,“ je vztrajal puškar ledeno.

„Seve — jaz ležim doma: Trije otroci zraven vsega gospodinjstva —“

„In botra Jožeta,“ se je zagrohotal Tomi z zasekljajem. Bogve kolikokrat je že mislil na to, a si je vselej premislil. Nocoj pa se mu je zdelo vse kakor nalašč pripravljeno za to, da izusti svoj sum.

„Vidiš,“ je dražil trdovratno — kaj dregaš okoli sebe, ko veš, da imaš opekline!“

Matildo je zadelo kakor strela. Krenila je z glavo na desno in na levo in je lovila sapo.

„Res,“ se ji je izvilo slednjič in glas je bil razkav in suh.

Tomi se je topil v smehu:

„Saj vem... Še predno je bilo, sem vedel: Meta ni moja, Tonče ni moj... Še Tini je, — ha? Boter na levo, boter na desno! Čeprav je kosmat in godrnjav, srebrnjake ima pa le, kajne?!“

Opletal je z obema rokama okrog sebe in ji je molil zdaj levo pest, zdaj desno pest:

„Kar povej, kako si goljušana, da se moraš mastiti, ko se jaz potim,“ je vihral slok in suh. Zatlačil si je v usta zalogaj tobaka in rjava tekočina mu je med kričanjem sikala izmed zob.

Matilda se je tresla. Sopenje se ji je trgalo iz prs kakor težki sunki. Dvigala je roko — kakor za prisego — in je jecljala samo:

„Ti — ti —“

„Ne jaz, ne — ampak Jože,“ je pilil Tomi ostrino svojih bodic, vesel lastne moči.

Tedaj je Matilda zbesnela:

„Pojdi tja, kjer je mesto zate, tat!“

Brez misli je prijela posodo, ki ji je bila najbliže, in jo je vrgla ob tla. Črepinje so zazvenčale in so se razškropile na vse strani, da je Tomi za hip izgubil oblast in je osupel strmel v prikazen pred seboj. Ženin spačeni obraz, njen nenadni krik, ropot — vse je leglo nanj z neznano močjo.

„Jaz tat, ti vlačuga! Čeden par,“ se je sesedel na stol in si je zaril prste v lase...

Tini je baš spravljala mala dva v posteljo, ko je začula vik. Majhno in drobno se je sukalo dekletce okrog malih in jima je prigovarjalo z otroško ljubkostjo, da bi ju spravilo k pokoju. Ko pa je začulo ropot, se je prestrašilo in je prisluhnilo. Popustilo je delo in je stopilo v vežo, ki je delila sobo od kuhinje..

(Dalje prihodnjič.)

▷ KNJIZEVNA POROČILA. ◁

Cankar Ivan: Moje življenje: V Ljubljani, 1920. Natisnila in založila Zvezna tiskarna. 168 str.

Pred leti je bil začel Cankar v podlistku „Slovenskega Naroda“ opisovati svoje življenje. Izšlo je samo 14 podlistkov, njegova bijografija do odhoda v Ljubljano v šole, samo otroška leta: „Novelist ne more pisati o svojem življenju. Če je kaj prida, je vsaka novela kos njega samega, kaplja njegove krvi, poteza na njegovi podobi“ (str. 66). Obenem opozarja na osebe iz svojih spisov, ki so meso njegovega mesa, kakor n. pr. „ubogi Jure, ki je hodil po drva v Blatni dol“... „nebogljeneč Marko, ki je nesel težki križ pred procesijo“... „sirotni idealist Peter Novljan iz hiše smrti“... Vrsta bi bila lahko še daljša, kakor je skoro nepregledna vrsta Cankarjevih tipov. Čudno, da mu ni prišel v pero ob tej priliki „Kurent“, ki ga vežejo z „Mojim življenjem“ preočitne stilistične vezi. O sebi piše (3): „Spomnim se na stari dom, na zgodnjo mladost, na to prelepo, vso s svetlimi sanjami prepreženo; in takoj se zmislím na peč. Bila mi je visoka in obširna planjava, bila mi je zavetišče v otroških sanjah. Tam sem sedel ter žvečil palec desnice kar ves dan. Lasje so mi bili predolgi, zato mi jih je bila mati povezala v čop, ki me je ščegetal na tilniku. Palec mi je nazadnje obvezala z veliko in debelo cunjjo, ki je bila gnusna.“ O Kurentu pa pravi (1): „Komaj je Kurent shodil, je bilo že očitno, da ni za nobeno rabo na svetu. Namesto da bi gazil blato po vseh štirih, ali da bi se valjal v prahu, kakor drugi krščeni otroci, je sedel na peči, gledal debelo ter gulil svoj desni palec, dokler mu ga niso s cunjjo obvezali. Rastel je zelo počasi, redil pa se še celo ni; edino lasje so poganjali tako čudežno hitro, da mu jih je mati nazadnje zvezala v šop na temenu...“ O svojem pastirovanju pripoveduje (49): „Slaboten sem bil, preveč zasanjan, preveč samovoljen, za hlapčevsko delo neporaben. Mesec dni ali še ne sem bil za pastirja pri sosedu, ki mi je dal za plačilo obilen kos kruha na dan. Krave so uhajale v deteljo in v hosto; pozabil sem nanje, ležal sem v travi pod tepko in gledal oblake, ki so beli in bežni leteli preko neba.“ O Kurentovem pa (3): „Kurent pa tudi za pastirja ni bil ustvarjen. Namesto da bi se brigal za živino, je ležal v travi in gledal v nebo. Kolikor dalj je gledal, toliko bolj je razločil, da nebó, tista lepa božja plahta, ni privezana in pribita na vekomaj; temveč da neprenehoma gre svojo veličastno pot — sam Bog vedi kam! Gledal je in je zadremal; časih se mu je sanjalo, da ne leži na zemlji, temveč visoko na lepi božji plahti in da gleda zviška na pašo, kjer so se bile očetove in sosedove krave pravkar napotile v deteljo. Ko se je vzdramil, so bile krave resnično v detelji.“

Očividno je, da je v „Kurentu“ dal svoj avtoportret — čudovito se sklada opis fizične in duševne strani v obeh delih — tragično sliko človeka, ki je mešanica Kihota in Pierrota, človek z vedno srečo in nesrečo v srcu, tragična zmes slasti in bolesti, ljubimec, ki svoj objekt tako ljubi, da ga mora včasih naravnost sovražiti. Tej avtobiografiji, po kateri se zbirka imenuje, sledi še 19 črtic, ki nam odpirajo pogled v bistvo Cankarjevega oblikovanja.

Tragična Kurentova zasanjanost je uprta iz današnjega realnega sveta daleč nazaj v oni kozmični kaos, napet od tajnih sil in snujočih usod, kjer se krije življenje s svojimi „brezdanjimi skrivnostmi“ (154), kjer se giblje še neoblikovano, snujoče stvarstvo, kjer še ni razlike med človekom in živaljo, kjer je vse skupaj samo še kultura, natura, kjer ni še ne radosti ne bolesti, ampak samo skrivnosten molk, sladek v ustvarjajočem pričakovanju življenja in grozen v pričakovanju smrti, ki je življenju neločljiva posestrima. Sam vase je gledal in se je zgrozil pred vedno novimi prepadi in ugankami, zato se zamakne v kaka-dujevo in sovino oko, za katerim išče življenja in njegovih ugank. Odtod njegova naravnost serafinska ljubezen do živali — do uboge kreature sploh — odtod njegova „Mati“. Dvoje svetov, ki sta se ločila, trči v strašni tragiki „Muh“, ki človeka prevzamejo z nepojmljivo grózo, in kulminira v „Tujem življenju“, ki kaže strašni prepad v naturi: prepad med človekom in — kreaturo! Zavest tragične človeške krivde, ki izvira iz tega, dviga Cankarja visoko nad razne filozofske sisteme. „Neutolaženo in neutolažljivo hlepenje po spoznanju mušice, ki ti je bila sedla na piešo, in po spoznanju Boga, ki te ziblje na dlani, to je tvoje urpljenje od začetka do konca, je tvoj boj, vsebina in pomen vsega tvojega nehanja (str. 154).“

To hlepenje in iskanje se prav jasno kaže v črticah, ki so zbrane v tej knjigi. „Tudi ko bi človek imel tisto moč in tisti pogum, da bi sam posegel v globočino svojega bitja — do dna bi ne segel, ker dna ni. Prepada se odpira do prepada, brez kraja (67).“ Dno, prepad, globina, onstran, nepoznana vesoljnost, kraji, kjer so matere — vse to so značilni in zgovorni kantoni ob oni težki poti, ki jo je preroma! — s Kurentovimi goslimi in Markovim križem! — naš ubogi popotnik, dokler ni „Iz dna“ zajel svojih „Podob iz sanj“. Bile so mu dane šele tedaj, ko je bil prišel tik do onih vrat, za katerimi konča vsako iskanje.

Slast in bolest, iz katere so te črtice porojene, pretresa čitatelja, ko jih bere. Knjiga je krasen brevir za ljudi, ki Cankarja že poznajo, uvod v njegove „Podobe iz sanj“ in bo odprla oči še marsikomu, ki vidi v Cankarju samo domišljivega vagabunda in ciničnega nihilista. *in tih besedah poudarja J. A. G.*

in odgovorja dr. Fanciglav, Narodni in Krasnični v časopisu za zgodovino —
Sto let slovenske lirike. Od Vodnika do moderne! Uredil Cveto Golar. Založila Umetniška propaganda v Ljubljani. [1920.] 159 str. 30 K.

Za Lovrenčičevim „Brstjem“ smo dobili novo antologijo starejše slovenske lirike. V primeri z Lovrenčičevo zbirko pomenja Golarjeva brez dvoma lep napredek. Enotnejše je zasnovana, z bolj izbranim materialom in opremljena sicer s skromnimi, vendar dobrimi podatki o posameznih pisateljih. Tako bo dobro služila predvsem Hrvatom in Srbom, da jih seznanj z našo liriko, pa tudi nam samim, posebno šolam.

Urejena je zbirka dobro. Razvrščeni so pesniki kronološko, prispevke posameznih avtorjev pa je zaokrožil urednik v lepe harmonične enote, ki so večinoma uspele in dobro karakterizirajo dotične pisatelje. V prvi vrsti se je pri izbiranju oziral Golar seveda na absolutno estetično vrednost pesmi, zaradi informativne svrhe njegove zbirke pa se je tuintam zadovoljil tudi z relativnim merilom; samo s tega stališča so upravičeni v knjigi pevci, kakor n. pr. Slomšek, Potočnik, Zakelj, Trstenjak, Umek in še ta ali drugi.

Glede meje, katero je postavil Golar med moderno in predmoderno, bi se dalo seveda prerekati. Ako je izločil iz moderne Meška in Poljančevo in ju prištel

starejši generaciji, bi na vsak način moral storiti isto tudi n. pr. z Maistrom. Vendar se mi zdi to precej brezpomembno, kajti v resnici itak vseh teh mej ni; literatura je živ organizem in kakor vsak živ organizem se tudi ona razvija v nepretrgani evolucijski črti.

K posameznim pesnikom bi priponnil sledeče:

Vodnik je izbran dobro — želel bi si kvečjemu še ode „Na Vršacu“.

Pri Prešernu mi je žal, da ni našla mesta tudi njegova satira. Saj je značilno za vse naše velike lirike, da so obenem izvrstni epigramatiki: Prešeren, Levstik, Zupančič.

Svetličič je zastopan z dvema sonetoma, ki kažeta precej Prešernovega vpliva. Ljubše bi mi bilo njegovo „Čudno jezero“, ker je veliko bolj samoniklo in tudi bolj plastično.

Levstiku je posvetil urednik precej prostora; in to po pravici! Tudi so izbrane pesmi dobre; samo škoda, da jih ni še več. „Domotožnost“, „Pri oknu“, „Slôba“, „Nevesta“, „Udomačitev“, „Knjižna modrost“ spadajo brez dvoma med najboljše slovensko liriko in poleg tega so za pesnika jako značilne. Rajši bi jih videl v antologiji ko par sonetov, ki preveč kažejo Prešernovega učenca (n. pr. „Čakanje“, „Nagla usoda“). Pomanjkljiv pa je izbor v tem, da je Golar docela prezrl Levstikovo satiro. To se mi pri Levstiku, pri tej bistri kritični glavi, zdi naravnost neodpustno. Satire, kakor so n. pr. „Roman“, „Svetcu Eliji“, „Citalnica“ ali „Naša nesreča“, bi bil lahko sprejel brez posebnega komentarja, saj še danes prav tako odgovarjajo resnici kakor so pred 60 leti. Tudi „Dober svet“ po mojem mnenju ne bi smel manjkati; velja za lepo vrsto naših poetov, starih in novih:

Ne jenjaj peti, ak' ti mislij manjka,
Beséd neznanih dosti nakopiči!
Le-te slovenskim bralcem bodo zanjka,
Čeprav literaturni porekó beriči,
Da gnezdo so, ki so ušli mu ptiči.

Pri Vilharju bi „Darilo“ lahko bilo izostalo. Istotako pri Jenku njegova sentimentalna tožba „Ptici“, ki se mi ne zdi pristna. Ljubši bi mi bil njegov šegavo-satirični „Naš maček“.

Izbor Gregorčiča bi se bil dal za to ali drugo stvar pač še razširiti. Značilne za pesnika se mi zdijo n. pr. „Daritev“, „Življenje ni praznik“, „Črni trn“, „Njega ni!“, mogoče tudi „Lovorika na grob možu“.

Cimpermana bi dovolj označevala njegova „Jetnikova tožba“. Je brez dvoma najboljši izraz njegove tragične usode, zato od vseh njegovih pesmi najbolj resnična in živa.

Krilan, Freuensfeld, Gestrin, Resman, Trinko — vsi ti, se mi zdi, so dobili v knjigi preveč prostora. Za prvega bi „Mladi hrast“ popolnoma zadostoval. Cisto povprečni in vsakdanji sta Freuensfeldovi „Temne oči“ in „Travniki dehtijo...“ — boljša bi bila njegova „Resnacija“. Pri Gestrinu bi jaz namesto „Z nesrečnim srcem...“ postavil rajši še precej plastično „Zimsko vonjzo“, ki ima med drugimi n. pr. to-le kitico:

Tu ali tam v ravnini mi čepi
pohlevna koča za zametom skrita,
tu ali tam kot senca mi stoji
samotna smreka v sneg in noč zavita.

Prve tri Resmanove pesmi („Mesec jasno je sijal“, „Dekletce, podaj mi roko!“, „Vzdihljaji“) bi bil urednik brez skrbi lahko črtal. Istotako del Trinkovega „Razpršenega listja“.

Aškerc ni lirik in če to vpoštevamo, je zastopan dovolj številno, glede stvari „Iz popotnega dnevnika“ celo preštevilno. Pogrešam pa njegove krasne „Vinske bajke“, katero Prijatelj lepo imenuje „sveto obredno pesem blagoslovljenih Slovenskih goric“. Tudi s sočno parabolo „Sreča“ bi bil pesnik pridobil — in istotako seveda tudi zbirka.

Iz resne, melanholične Medvedove lirike bi se bile dale uvrstiti morda še „Vlahinji“, „Spomladi“, „Kaj si tak!“, „Jaz ljubim svojo dušno bol“.

O Funtku in Ganglu sam ne vem, kaj naj rečem. Saj jima človek ničesar ne more očitati — in vendar se mi zdi, da je imel Golar križ z njima.

Namesto Meškove „Jesenske romance“ bi bila pač primernejša za antologijo njegova lepa meditacija „Na cesti“ iz lanskega Mohorskega koledarja. Tudi sledeči njegov „Vzdih“, ki je l. 1910. izšel v „Domačem prijatelju“, bi prišel morda v pošte:

Pa pravijo očka: „Vzemi ga!“

A mamica pravijo: „Ne!“

A nihče ne vpraša, ne zmeni se,

Kaj pravi moje srce!

Pri Ljudmili Peljančevi mi je žal njenega „Cardaša“, ki se mi zaradi svojega uspelega krajevnega kolorita zdi naravnost dragocen. Z veseljem bi dal zanj „Pozdrav“ iste pesnice! —

Kako je ravnal Golar s teksti, nisem vseskozi zasledoval. Kolikor morem soditi po Levstiku, je jezik moderniziral, ga po možnosti približal današnji knjižni slovenščini. Prav! Saj knjiga ni namenjena znanstvenikom, ampak preprostemu bravcu, ki hoče v prvi vrsti estetično uživati! Vendar bi bil tuintam urednik lahko ostal bližji prvotnemu besedilu. Ni mi n. pr. razumljivo, čemu je v zadnjem verzu „Sramežljive ljubice“ ali v 8., 11. in 14. verzu „Nagle usode“ črtal klicaj in ga nadomestil s piko. Čemu je Gestrinovo „Balado o prepelici“ drugače razdelil v kitice, kakor jo je razdelil pesnik sam? Tudi ne odgovarja originalu, ako je v Levstikovi „Živi cvetlici“ preuredil verz „Ni v gori ni na ravnem polji, v vrti ni“ v „ni v gori, ni na ravnem polji, v vrtu ni“; kajti prva dva „ni — ni“ sta veznika (niti — niti), ne pa glagol. Še občutnejša pa je napaka v Jenkovi elegiji „Na Sorškem polju“, kjer stojita po dve in dve kitici v ozki vsebinski zvezi, kar je v izvorniku pesnik označil na ta način, da na konec prve, tretje in pete kitice ni postavil pike ampak samo podpičje. Čemu je Golar to izpreminjal? S tem, da je odsekal zadnjo kitico od predzadnje in ji celo uropal njen začetni „in“, je pesem naravnost uničil. Kdor ne verjame, naj čita obe redakciji! — Tudi Svetličičevo „Življenje“ je nekoliko trpelo:

zmed njih se zopet mirna zlije,

ker ji vso moč vzelo je slapovje.

V prvem verzu je (pač po pomoti!) izostalo „v morje“, v drugem pa bi zaradi ritma vsekakor morala ostati prvotna oblika: „uzelo“. —

Kljub tem in podobnim pomanjkljivostim pa je zbirka lepa in priporočila vredna. Pozna se ji, da jo je sestavljal pesnik: upam, da ji bo to najboljšo priporočilo.

Skoda, da ni vsebini primerna tudi oprema. Knjiga, ki podaja Prešerna, Levstika, Jenka, Gregorčiča in Aškerca, bi že zaslužila kaj boljšega!

Janko Glaser.

Capuder Karel: Naša država, zemljepisni pregled s statističnimi tabelami. Maribor 1919. Tisk in zaloga Tiskarne sv. Cirila. 102 strani.

To je pri nas prva knjiga, ki nam podaja zemljepisni pregled naše države. Te vrste dela so in bodo še nekaj časa ena najnujnejših potreb, pred vsem pri pouku; potrebuje jih mladina in potrebuje jih oni, ki ima učiti geografijo naše domovine, bodisi v ljudski kakor v srednji šoli. Enako tudi posameznik nestrpno išče prilike, da se pouči o onih delih naše kraljevine, o katerih mu pouk v avstrijskih šolah ni dajal niti najmanjšega pojma. Zato občinstvo upravičeno rajši šteje koristne strani, ki mu jih delo podaja, kakor pomanjkljivosti in netočnosti, ki jih je zagrešilo.

Pisatelj je obravnaval stvarino v treh oddelkih: v splošnem pregledu, v pokrajinskem opisu in v opisu gospodarskih razmer naše države. Opisovanje teče zanimivo in poučno; pri prvem delu je morfogenetična stran pač preobširna v primeri s tako kratkim zemljepisnim pregledom. Pri pokrajinskem opisu bo za prvi čas gotovo najbolje, ravnati se po dosedanjih teritorialno-političnih enotah; pri uvajanju novih nazivanj na podlagi morfoloških sličnosti — ki pa morajo ostati v skladu s srbsko in hrvaško knjigo — bo vsekakor paziti, da ne nastanejo zmede z onimi starimi imeni, ki značijo preveč ustaljeno historično-geografsko pojmovanje; to velja n. pr. zlasti glede Šumadije. Glede krajevnih imen je pisatelj pri opisu Srbije same točnejši kakor v prvih poglavjih; želeti je, da se rabijo v naših knjigah pravilna srbska imena. Ob albansko-srbski meji torej ne teče reka Drin ali Drina, marveč Drim, dalje naj velja vedno Sôfija ne Zofija za glavno mesto Bolgarske, ne Bulgarske, in pišimo Prespansko jezero, ne Prespa jezero, ne dolina reke Kriva, marveč dolina Krive reke, Ibar, gen. Ibra, ne Ibarja. — Dober je tudi opis gospodarskih razmer, le da je Macedonija s svojim rižem, bombažem, makom in bogatim jezerskim ribolovom premalo vpoštevana, kakor je tudi izostal opis njenih posebnih napot mediteranskih klimatičnih razmer.

Anton Melik.

Popović Vasilj, Istorija Jugoslovena. I. sveska. Sintetičan pregled srednjeevropskega razvoja zemlje i naroda. Sarajevo, 1920. Komisionalna naklada knjižare J. Studničke i dr. 8°. (4) + XII + 149 + (1) str. (v cirilici). 14 K.

Jugoslovanska historijografija je poznala doslej „istoriju Srba“, „povjest Hrvata“ in „zgodovino Slovencev“. Šele narodno in državno ujedinjenje in v prvi vrsti iz njega nastale praktične potrebe so prinesle n. pr. nam Slovcem v eni knjigi zgodovino Srbov, Hrvatov in Slovencev (M. Pirc, A. Melik) z zgodovinskimi pregledi vsakega plemena za se kot opis najvažnejših političnih in kulturnih dogodkov v preteklosti. Vasilj Popović pa ni ločil že v naslovu svoje knjige Srbov od Hrvatov in teh od Slovencev, temveč je skušal napisati skupno zgodovino Jugo-

slovanov. Skupnost jugoslovanske zgodovine temelji po naziranju pisatelja v enakih ali sličnih gospodarskih, socialnih in kulturnih razmerah ter v krvni in jezikovni enoličnosti širokih mas, katere so bile skoraj brez izjeme kmetskega stanu ter vedno najboljše očuvale čist naroden čut. Zato pravi Popović, da ni napisal knjige kot genealogijo in zgodovino dinastij in teritorialnih izprememb; osebe v zgodovini so mu le tipični predstavniki plemena, ki si je pridobilo premoč. Ne zgodovine osebnosti, temveč, kakor pravi v podnaslovu svoje knjige, sintetičen pregled srednjeveškega razvoja celokupne zemlje in naroda hoče podati v svoji knjigi.

Prašanje je, ali se mu je to tudi posrečilo. Ako bi pisatelj hotel podati skupno politično zgodovino južnih Slovanov v srednjem veku, ne bi prišel preko posameznih vzajemniških epizod političnega značaja. Zato se je moral poslužiti druge metode ter po načinu primerjajočih ved poiskati skupne in podobne pojave v zgodovini jugoslovanskih plemen. Kljub temu, da hoče Popović videti v tem skupnost jugoslovanske srednjeveške zgodovine, mu vendar le vedno in vedno silijo pod pero zgodovinski pregledi posameznih plemen. To je nekaj povsem naravnega. Kajti od dobe po kolonizaciji balkanskega polotoka pa do decembrskega manifesta iz leta 1918. Jugoslovani nismo imeli skupne politične in tudi ne kulturne zgodovine. Kdor hoče iskati v naši zgodovini več, ta ji hoče pritisniti pečat drugačnega razvoja nego je bil v resnici. Zato nasprotuje Popovičevemu „sintetičnemu pregledu“ na naslovni strani v glavnem kontekst knjige, ki mora nehote namesto enotne zgodovine Jugoslovancev podajati zgodovinske preglede Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Smer po plemenih razdeljenega zgodovinskega razvoja je razvidna takoj iz drugega dela Popovičeve knjige, ko pisatelj po kratkem pregledu predslavske dobe balkanskega polotoka ter razmer jugoslovanskih plemen za časa in neposredno po naseljevanju pokaže, kako so nastala na jugoslovanskih tleh tri državotvorna žarišča z odorno silo proti tujemu pritisku, srbsko z odporom proti Bolgarom, Bizantincem in Madžarom, hrvatsko z odorno silo proti primorskim Romanom in slovensko z dvestoletno odorno državno tvorbo proti Germanom. V teh državotvornih silah leži po Popoviču osnutek trem plemenom a obenem začetek ujedinjenja. Kajti ono pleme, ki se je v svoji državotvorni moči izkazalo močnejše, je postalo za sosednja plemena in pokrajine privlačnejša sila ter tako polagalo kal ujedinjenju. Najprej so pokazali Hrvati svojo državotvorno moč ali „etatizem“, kakor ga z nepotrebno tujko nazivlje Popović, združili primorsko in posavsko Hrvatsko ter kljubovali nemškemu, beneškemu in bizantinskemu pritisku, a končno s kompromisom iz leta 1102. podlegli madžarski premoči. Pri Hrvatih nastopi kompromis plemstva z Madžari, pri Slovencih pa tega ni, plemstvo je tu nemško ali ponemščeno, preprosti narod pa ostane zvest svojemu jeziku ter zadobi s tem večjo odbijajočo moč napram tujemu pritisku. Za hrvatskim nastopi srbski „etatizem“, ki pomenja zmago monarhističnega principa Nemanjičev proti oligarhističnemu principu posameznih županov. Toda še pred propadom države Nemanjičev se pojavi pri vseh teh jugoslovanskih plemenih velik vpliv posameznih plemiških rodbin (n. pr. Šubičev, Baboničev, Kotromaničev, Celjanov). Oligarhistična vlada teh rodbin je morala v svoji razdvojenosti in protivni si smeri politike podležiti v boju z na novo nastopivšim zgodovinskim faktorjem na balkanskem polotoku, turško silo, ki predstavlja napram staremu oligarhističnemu in fevdalnemu sistemu novodobni monarhistični in vojaški ustroj države. Monarhistična turška država pa je rodila in dobila kot nujnega protivnika drugo monar-

histično silo, državo Habsburžanov. Obe sta si stali nasproti v večstoletnem boju, katerega so, ker se je izvojeval povečini na njihovem jezikovnem ozemlju, morali Jugoslovani najbolj občutiti.

V tretjem delu svoje knjige opisuje pisatelj v slogu nekega „primerjajočega zgodovinopisja“ politično-zemljepisne, gospodarske, socialne in kulturne razmere južnih Slovanov tekom druge polovice srednjega veka. S preprostimi in preglednimi besedami nam podaja sliko menjajočega se poteka zgodovinskih meja, razvoja mest, rudarstva, županske in dvorne uprave, etnografskih razmer, agrarne in socialne zgodovine, dalje govori v posebnih poglavjih o veri in cerkvah, vojski in vojni, pravu, trgovini, umetnosti ter končno o zgodovinski podlagi narodnega eposa. Podatki pisatelja so do malega vseskozi točni, vidimo, da je uporabljal tudi novejšo literaturo ter njene izsledke. Le za nekatere odstavke je pisatelj očitno rabil zastarelo literaturo, sem spadajo n. pr. strani 38 in 39, kjer govori o plemstvu na slovenskih tleh ter med drugim trdi, da so bili gospodje Sovneški, poznejši celjski grofje, slovenskega rodu. Toda to so posameznosti knjige, ki hoče v svoji celoti podati nekaj novega, a tega kljub obetajočemu naslovu ne poda, ker ne more podati, v splošnem pa nudi točen in lahko čitljiv pregled zgodovinskega razvoja jugoslovanskih plemen v srednjem veku.

Milko Kos.

Markič Mihael: Izpopolnjena in izenostavljena silogistika, sledeča metodi kompleksnih števil. V Ljubljani 1920. L. Schwentner.

Ta „silogistika“ sloni na temeljnih načelih takozvane „matematične“ logike, zato se mi zdi umestno, da povem, dokler se mi ne nudi prilika, označiti podrobneje svoje stališče, že tukaj nekaj o tej logiki in onem njenem pomenu za filozofijo, ki ga deloma izrečno, deloma pa med vrstami priznava tudi ta spis: ta pomen namreč tej logiki *ne pristojata in ne more pristojati*. Tako bodo sledeča razmotrivanja le koristila tudi temu spisu samemu, ker bodo izločila njegovo zdravo jedro od one lupine, ki se sicer zdi avtorju samemu mnogo pomembnejša, ki se pa — dosledno izvedena — razlikuje od ostale eksaktnosti tega spisa ravno tako kakor — pitagorejska mistika od eksaktne matematike. Morda ustrezem s tem tudi marsikateremu čitatelju tega spisa.

Sistematično se je razvijala matematična logika šele v prejšnjem stoletju. Pot, ki ji je bila pri tem odprta, je le dvojna: logika je ali le posnemala matematične metode, ustvarjajoč si po načinu matematičnih svoje lastne znake za pojme in miselske operacije, in v tem smislu neodvisno od matematike gradila svoj sistem, ali pa se je pri tem svojem poslu posluževala neposredno pravih matematičnih znakov in operacij (n. pr. seštevanja, odštevanja, množitve itd.) in pri tem z ozirom na svoj slučaj vse te znake in operacije le smiselno predrugačevala. Logiko prve vrste nazivajo „simbolistično“, ono zadnje vrste pa lahko imenujemo „matematično“ v ožjem pomenu besede. Sicer pa med obema ni bistvene razlike: tudi simbolistična logika ustvarja svoje znake po načinu matematičnih, tako da se i v vsako logiko — v kolikor hoče biti sploh še logika svoje vrste — vsaj naknadno vrinejo temeljna in specijalno matematična načela; na drugi strani pa se mora tudi matematična logika (v ožjem pomenu besede) v marsikaterem oziru oddaljevati od tradicijskih matematičnih simbolov. Radi tega je razumljivo, da tudi zgodovinski razvoj te logike ne kaže nobenih tozadevnih markantnih razlik; ni simbolistične logike, ki bi se v važnih ozirih ne mogla imenovati obenem

matematična (v ožjem pomenu besede) in narobe. Drugo prašanje pa je, na kateri del matematike se more naslanjati logika, t. j. ali se more posluževati geometrične ali takozvane aritmetične (algebrske) metode ali obeh skupaj. Ker si moram rešitev načelne strani tega prašanja pridržati za poznejši čas, lahko takoj pričnem s kratkim orisom zgodovinskega razvoja te logike, ki kaže jasno vsa tri pota. Daleko starejša in v tem smislu tradicijska je na vsak način geometrična matematična logika. Na njo je opozoril že Aristotelov komentator J. Philoponus v prvi polovici šestega stoletja. Tekom prihodnjih tisoč let se je ta logika tako udomačila na šolah in izven šol, da so se (kakor povečini še dandanes) malone le z njeno pomočjo pojasnjevala n. pr. takozvana obsežna razmerja pojmov (nadredje, podredje itd.) in stališča takozvanih skupnih pojmov v sklepnih figurah. Na neko znanstveno višino so pa skušali spraviti to logiko trije možje: A. Geulincx (1625 do 1669), L. Euler (1707—1783) in A. Lange (1828—1875). Geulincx (*Logica*, 1662) govori o 24 aksijomih, ki tvoré, štirje po štirje, šest kvadratov, torej skupno neki „logičen kub“ (Cubus logicus). Euler (*Léttres à une princesse...*, 1768—1772) razvija že tedaj tradicijsko geometrično logiko naprej s pomočjo trikotov, krogov in meril, dočim so že pred njim Lambert, Ploucquet i. dr. uporabljali v isto svrhu dolžine črt ali zopet kvadrata. Lange (*Logische Studien*, izšle po smrti 1877.) je končno trdil, da se vsa „evidenca“ tiče nazadnje sploh le prostorne nazornosti, tako da izvirajo, ker je evidenca vendar zadnja instanca vsega logičnega mišljenja, tudi vsa logična pojmovna in miselska razmerja nazadnje samo iz te nazornosti. Vendar vsa ta geometrična logika ni dosegla nobene posebne znanstvene vrednosti in lahko služi le didaktično-praktičnim namenom, n. pr. pojasnjevanju logičnih zakonov s pomočjo prostornih analogij; kot taka se pa uporablja gotovo s pridom še na današnjih srednjih šolah. Glavna hiba te logike, v kolikor hoče biti znanstvena samostojna logika, t. j. logične zakone v resnici razvijati iz prostornih razmerij, je ta, da na absolutno nedopustljiv način zamenjava in mora zamenjavati prostorno-količinska razmerja z bistveno drugimi, namreč logično-kvalitativnimi. Primer: razmerje podredja se za praktične namene seveda dá lepo osvetliti s celo vrsto majhnih krogov, ki se nahajajo vsi v enem večjem krogu; ti krogi so temu večjemu podrejeni. Toda kam pridemo, če skušamo le na podlagi tega prostornega podredja znanstveno pojmovati tudi logično podredje, n. pr. tega in onega človeka, živali, barve napram predmetu „človek sploh“, „žival sploh“, „barva sploh“ itd.! Ta in oni človek, žival, barva... je prvič neki posamezni slučaj človeka, živali, barve... sploh, tako da je tukaj odločilno razmerje posameznosti k splošnosti. Drugače pri krogih, kjer so vsi, večji in manjši, posamezni krogi, vsi posamezni slučaji „kroga sploh“. Drugič je jasno, da ima vsak predmet tem več konstitutivnih lastnosti, čim individualnejši je, t. j. čim bolj se oddaljuje od čistega, splošnega „tipa“. O tem človeku se lahko reče, da je tedaj in tedaj rojen, da ima tega očeta, da je pošten, da je muzikaličen... in povrh tega še seveda vse, kar o „človeku sploh“, o tem zadnjem kot takem pa le, da je psihofizično razumno bitje, umrjoč... itd. Čim splošnejši je neki predmet, tem manj znakov ima in narobe. Če je temu tako, tedaj pa se tudi sploh na noben način ne more reči, da se (po analogiji krogov) nahaja ta in oni človek, žival, barva... „v“ človeku, živali, barvi... sploh (kajti v tem slučaju bi ti splošni predmeti morali imeti vse lastnosti svojih posameznikov!), temveč ravno narobe, namreč da se „človek, žival, barva... sploh“ nahaja le „v“ svojih posameznikih, v katerih je ravno realiziran, oziroma realizirana. Dočim bi torej

na podlagi geometrične ilustracije podredja, oziroma nadredja, morali misliti, *a)* da se logično nadrejeni in podrejeni predmeti kot taki glede splošnosti med seboj v nobenem oziru ne razlikujejo, *b)* da se logično podrejeni predmeti nahajajo v logično nadrejenih, velja ravno narobe, namreč *a)* da so logično podrejeni predmeti posamezniki odnosnih logično nadrejenih predmetov kot svojih „tipov“, *b)* da se kvečjemu logično nadrejeni predmeti nahajajo v odnosnih podrejenih, v kolikor se v teh realizirajo ali udeležujejo. Tako pa se da mutatis mutandis na vsakem drugem slučaju pokazati, kam vede takozvana geometrična logika onega, ki se je ne poslužuje samo iz praktično-didaktičnih ozirov, temveč v svrhu znanstvenega pojmovanja „logičnih“ pojavov, ker se povsod izkaže absolutna nemožnost neke redukcije logičnih kvalitete na prostorne količine. In pri vsem tem se še nahaja cela kopica najvažnejših logičnih relacij, ki jih ne more nobena geometrija niti ne za kake le didaktično-praktične smotre pojasniti. Kateri geometričen simbol naj učencu v kateremkoli smislu pojasni n. pr. načelo istovetnosti, protislovja, zadostnega razloga itd.? Zato ni čuda, da so se tudi z drugih vidikov uprli tej logiki najznamenitejši logiki, med temi tudi praoče moderne čiste logike, *B. Bolzano*, v svojem klasičnem delu: *Wissenschaftslehre*, Sulzbach 1837.

Ta nujna znanstvena pomanjkljivost geometrične logike je bila obenem glavni vzrok, da se je poleg nje pojavila in v zadnjem stoletju, človek bi rekel, skokoma razvila njena sestra, torej ona matematična logika, ki se naslanja v prvi vrsti ravno na aritmetičen ali algebrski del matematike, namreč takozvana „algebrajska“ logika (algebre de la logique). V bistvu spada semkaj že *R. Lullus* (1235 do 1315), ki je namesto običajne logike iznašel neko ars magna, ki bi naj bila v metodičnem in stvarnem oziru podlaga za vse druge znanosti. Bistvo te velike umetnosti je videl v tem, da je splošne in kardinalne predmete čisto samovoljno zaznamenoval s črkami, n. pr. Boga z A, dobrohotnost z B, itd., in domneval, da more priti, če uvrsti te črke v neke figure, potom enostavnega kroženja s temi figurami do vseh mogočih pojmovnih in miselskih kombinacij. Lullova logika je torej hotela biti umetnost, ki bi omogočala priti na čisto mehanski način do vseh resnic, za katere se drugi znanstveniki trudijo v potu svojega obraza. Zanimivo je na vsak način, da se je ta ideja ravno pod imenom „ars inveniendi“ vlekla skozi stoletja do *Leibniza* (1646—1716), ki se je kljub svoji genijalni ostroumnosti tudi velik del svojega življenja trudil, da najde tako univerzalno umetnost mehansko-logičnega računanja. Nekako med obema stoji *F. Vieta* (1540—1603), ki je s podobnim smotrom prvi uporabil črke izrečno za števila in skušal ločiti logiko od algebrajske matematike le v toliko, da računa zadnja neposredno s števili, prva pa potom števil z „vrstami“ in „liki“ reči („Logistica numerosa est quae per numeros, Speciosa quae per species seu rerum formas exhibetur, ut pote per Alphabetica elementa“, prim. Cassirer, *Erktrprbl.* 1911, I, str. 431.) Ze ta praoče algebrajske logike pa je uvidel, da se more z neštevilskimi predmeti „računati“ le pod tem pogojem, če se odmislijo vse njihove kvalitativne razlike, in zato postavil na čelo svoje „Algebra nova“ svoj zakon homogenitete.

(Dalje prihodnjič.)

KRONIKA.

Narodna galerija. Letošnjo jesen bo natanko dvajset let tega, kar je nekdanje „Slovensko umetniško društvo“ priredilo v ljubljanskem Mestnem domu prvo svojo in prvo slovensko umetniško razstavo sploh. Ta tako še začetniška prireditelj je pokazala začudenim očem Slovencev, da ima njih mali narod svojo, še nepoznano upodabljalno umetnost, ki prav nič ne zaostaja za drugimi panogami njegovega duševnega udejstvovanja. S to skromno in plaho razstavo je bil pravzaprav storjen šele prvi korak naše nove, mlade umetnosti v javnost, ki je bila pa tako presenečena in iznenadena, da je čisto pozabila biti užaljena. Upravičeno je Aškerc pisal tistikrat v „Zvonu“, „da do najnovejšega časa slovenske upodabljalno umetnosti takorekoč nismo imeli“. Zato tudi ni čudno, da spričo popolne desorientacije vsega našega občinstva ni nihče nastopil zoper pohujšanje, ki je v nič milejši obliki tiste čase ogrožalo stare, sankcionirane šege in razburjalo vso umetniško Evropo. Pri nas vsega tega ni bilo: tudi inteligentnejša publika je stala temu novemu pojavu nema in gluha nasproti. In zato ga je pač akceptirala mirno, brez odpora. To se pravi, na zunaj se je skoraj tako zdelo, v resnici pa je prevladovala med maso velika, neozdravljiva indiferentnost, ki se je še do danes nismo otresli. Stvar so presojali le z nekega sentimentalno-rodoljubnega stališča, kot nekako narodno prireditelj, za umetnost samo jim ni bilo mnogo. Po tisti prvi so se razstave kar vrstile in pridobile naši moderni nekaj zvestih prijateljev, ki jim je bil razvoj slovenske upodabljalno umetnosti res pri srcu. Tako so romale naše Muze, ki so vse dotlej ponižno životarile po izložbenih knjih ljubljanskih kupcev, iz „Mestnega“ v „Narodni dom“, dokler niso pod Tivolijem našle skromne, pa gostoljubne strehe. Zelja pa, s katero je Aškerc zaključil svoje poročilo o razstavi pred dvajsetimi leti: „da bi bilo potrebno, da bi se ustanovila v Ljubljani posebna galerija za upodabljalno umetnost“ — se je izpolnila šele v teh naših dneh.

Dne 7. marca 1920. je stoletni naš sen postal življenje: odprli smo „Narodno galerijo“. Cisto na tihem, brez pompa in formalitet. Bilo je človeku skoro, kot da naš je malce sram, da jo ustanavljamo v tem velikem času, ki v svojem vedno gnusnejšem materializmu postaja vsak dan večji. Tako se ni čuditi, da so prišli k otvoritvi izvečine le dijaki in mlada dekleta, menda učiteljice, kakor da se zavedajo, da je galerija predvsem namenjena njim, mladim in dovtetnim za evangelij lepote. Samo naravna posledica naših razdrapanih razmer pa je, da je bilo med nami le par posameznikov, ki so spoznali in doumeli veliki pomen te naše nove ustanove.

Ideja slovenske umetniške galerije ni nova. Pred sto leti je snoval že baron Zois umetniško galerijo in prebujena narodna zavest v 70. letih minolega stoletja je znova porodila tudi to veliko misel. Hrvatom je bila usoda milejša: našel se je Mecen, ki jim je galerijo podaril. *Strossmayer*

Ko se je zadnje leto vojne ustanovilo v Ljubljani društvo, ki si je postavilo za cilj, ustanoviti umetniško galerijo, to je zbirko umotvorov slovenskih upodabljalno umetnikov, je nastalo principijelno prašanje: kakšna bo ta galerija? Zbirka, obsegajoča celotno našo umetnost? Kaj pa je slovenska umetnost? Vse, kar so ustvarili Slovenci v teku stoletij? Zdi se mi, da je s tem galeriji začrtan

preobširen delokrog, ki ga ne bo mogla s pridom izpolnjevati, že iz čisto praktičnih vzrokov ne. Sicer pa menim, da s polno upravičenostjo smemo slovenski umetnosti prištevati samo vse ono, kar je izšlo neposredno iz slovenskega naroda, kar nosi njegove karakteristične znake, samo vse tisto, kar je odločujoče vplivalo na sodobno in prihodnjo našo umetnost, prejemale in črpalo iz naroda in mu vračalo. Če premotrimo svojo umetniško zgodovino, vidimo, da upodabljaajoče umetnosti v preteklosti malone nismo imeli.

S tega stališča namreč, da je umetnost organsko telo, ki živi, raste in se razvija po svojih posebnih zakonih, bj se o res smotreni in zavestni slovenski upodabljaajoči umetnosti moglo govoriti kvečjemu od bratov Šubicev sem. Kar je bilo na tleh naše domovine zraslo prej umetnosti, ne spada v krog naše upodabljaajoče umetnosti, akoprav je tekla po žilah teh mojstrov tudi slovenska kri. Pri tem razumem slovensko umetnost kot razvojno celoto. Vsa ta ne preveč mnogoštevilna dela starejše dobe so po veliki večini slabotna dela slabotnih epigonov brez lastnega duha, posneta po tujih in to ne ravno najboljših vzorih, prenešana k nam brez pojmovanja in smisla na našo narodno psiho in naš značaj. In kar je poglavitno: med temi starejšimi umetniki jih je bilo bore malo, ki so bili res — umetniki. Redki mojstri, — pravcate izjeme —, ki so ustvarili nekaj resničnih umotvorov, niso imeli na splošni nivo upodabljaajočih umetnosti svoje dobe nobenega trajnejšega vpliva in ž njihovim genijem je zamrlo tudi vse njih višje prizadevanje. Edino v arhitekturi bi se dala morda ugotoviti neka kontinuiteta in neka posebna značilna nota, ki loči tako našo pozno gotiko od nemške, kakor tudi naš barok od laškega. Vse druge panoge upodabljaajoče umetnosti pa kažejo samo precej medel odsev sočasno zunaj v velikem svetu vladajočih mod in manir brez narodne originalnosti, celo brez izrazite osebne poteze.

Naša moderna je pričela na novo, ker v naši zgodovini ni našla ničesar, kamor bi se mogla nasloniti. Kar je prejela impulzov, jih je prejela od tujine, od naše umetniške tradicije se ni mogla učiti česa. Z njo nima nobenih stikov, niti o kakem negativnem vplivu ni mogoče govoriti. Zato bi bilo vsekakor najumestnejše, če bi se naša galerija omejila na moderno slovensko umetnost, dočim bi naj starejša dela, kar jih je vrednih ohranitve, zbiral naš deželni, ali kak drug umetniško-zgodovinski muzej, morda učna zbirka bodoče naše akademije obrazujočih umetnosti. Naša „Moderna galerija“ pa ne sme postati muzej. Njena naloga ni v tem, da zbere čim več in čim starejših del, ona nam bo svetišče, kjer se bo stekalo vse, kar je slovenski duh ustvaril najlepšega in samo to. Biti mora narodu živ zaklad žive lepote, ki bo govorila naravnost in neposredno, da nam ne bo treba zardeti pred tujcem, ki ne gleda s prizanesljivim očesom lokalnega patrijota. In če nimamo bogate preteklosti, zato je sedanost naša in bodočnost tem svetlejša!

Vtis, ki ga napravi galerija na obiskovavca, ni slab. Glavno pri taki zbirki, ki je bila zbrana tako slučajno in nesmotreno, je to, da je celotna slika vendarle enotna. Iz vseh umotvorov veje en duh, enoten in specifičen, kar je tembolj nenavadno, če pomislimo, da šteje naša upodabljaajoča umetnost komaj dobrih petdeset let in je brez stare tradicije. Vse, kar je ustvarjenega, je nastalo paralelno. Pri nas še ne poznamo šol, našo umetnost sestavlja peščica mož, ki so neodvisni po idejah, čustvu in izrazni obliki med seboj. Ažbetov vpliv na naše moderne je bil vse preslab, da bi jih mogel napotiti vse v eno smer in jim dati vidnejšega skupnega pečata. Saj je niti sam ni dosegel obljubljenе dežele, v katero je peljal našo mlado umetniško generacijo. Eno vodilno idejo pa je dal vsem: poglobitev

v naravo in v lastno spoznanje in občutje. V naših modernih je zmagalo najgloblje čustvo, čisto človeško in samo umetniško, in jih združilo v tem znamenju, tuje in nasprotno sicer na videz, podobne in sorodne v notranjosti. Zato ima naša sodobna obrazujoča umetnost tako enotno podobo, čeprav ni izšla iz ene šole: tvori jo enotna poteza naroda, ki jo je rodil. Ravno zato pa tudi še ni v nji danes trdno izoblikovanih potenc in jasno zarisane smeri. O današnji umetnosti slovenskega naroda bodo mogli z večjo gotovostjo soditi šele naši zanamci, ki bodo zrlí nanjo, kot na ustaljeno zgodovinsko dejstvo, zrlí z vse svobodnejšimi očmi, prosteje in bolj objektivno nego to moremo mi. Spoznali bodo, da se pod tujo izposojeno obleko skriva slovensko jedro, zdravo in plodno, spoznali pa bodo tudi, da je med tem, kar tvori današnjo našo „Narodno galerijo“, ki je samo začetek začetka, še mnogo poizkusov, obilo nedovršenega in neizzorelega in da je one naše ustvarjajoče umetnike, ki so docela izdelali svojo umetniško podobo, mogoče sešteti na prstih ene same roke.

Galerija ima danes nekaj nad osemdeset modernih umotvorov, ki počensí z Ažbetom tvorijo matico bodoče velike „Narodne galerije“. Iz vseh razstavljenih del, tako različnih v načinu izražanja in v sujetih, diše en in isti, tipični, neizrazni in nepopisljivi duh slovenske grude, ki ga spoznamo pri Groharju in Veselu, pri Jakopiču, Tratniku in Jami. Mi, ki živimo sredi te dobe, ki šele polaga temelje zgradbi slovenske oblikujoče umetnosti, mi, ki gledamo to neprestano iskanje in trudno tipanje, ki smo sami zamotani v gosto mrežo megle, še ne opazimo jasno vseh prvin, ki bodo sestavljale blesteči lik naše umetnosti. Za zavestno, jasno spoznanje takih fines, ki jih mi komaj slutimo, je treba mnogo večje distance, ki nam še manjka. Ta enotna, globoko notranja, nežna, čustvena črta, ki veže vse, kar hranijo te štiri sobe in ki jo imenujem *slovensko*, dasi ne vem, ali povsem opravičeno, ta črta je skupna vsem umotvorom. Razen te pa edini vse še druga lastnost: neka čisto specifično slovenska odkritosrčnost, ki govori naravnost, brez ovinkov. Kdor vidi to našo galerijo, ki je komaj v prvih povojih, kakršnakoli bo njegova sodba, eno mora priznati: biti noče več, nego je. In čeprav so morda med razstavljenimi deli nekatera, ki bi po svojih umetniških kvalitetah ne sodila vanjo, njena povprečnost je visoka, res umetniška. So pa že danes v galeriji stvari absolutnih, prvovrstnih vrednot.

Mojstrskih del, kakršna so Veselova klasična „Svatba“ ali temperamentna „Osveta“, Jamov aristokratski „Seljak od Sotle“ in tihe, molčeče njegove „Vrbe“, sanjava Groharjeva idila „Pomlad“ in njegova nad vse grandiozna, v svoji demoničnosti naravnost strašna „Stara Loka“, Jakopičev „Zeleni pajčolan“, ta ubrana modulacija zastrtih tonov in Tratnikovi sloviti „Slepci“, takih del bi bila lahko vesela tudi nekatera druga galerija, ki šteje več let nego naša dni. Vedeti pa moramo, da je to samo majhen odlomek naše lepote, ki je razkropljena vsa in raztrgana križem sveta. To je prva in poglobljena naloga „Narodne galerije“, da zbere in združi vse te velike priče velikega genija našega naroda, ki bodo še poznim generacijam v dokaz, da svojega talenta nismo nemarno zakopali.

Slovenski narod hrani bogato dediščino duha-stvarnika in priznati moramo, da ni slabo gospodaril z njo. Naša mlada galerija je v dolgi verigi slovenskih prosvetnih ustanov najmlajši člen, po svoji notranji vrednosti in pomembnosti pa drugim vsaj enakovredna. Njen namen ni prazna zunanja reprezentacija, čaka jo prevažna vzgojna naloga. Kajti upodablajoča umetnost je ne samo veliki množici ljudstva, temveč prav tako tudi naši današnji inteligenci po svoji ogromni

večini še nepotreben luksus. Naša doba ne potrebuje, se zdi, umetnosti. To nenaravno razmerje je treba predrugačiti od dna. Našemu narodu v celoti mora postati obrazujoča umetnost vse bližja in umljujejša, pa ne samo to: biti mu mora nujna, neobhodna življenjska potreba. Približati se moramo čimprej vsaj oni stopnji, ki jo pri nas danes zavzemajo slovstvo, glasba in gledališče. „Narodna galerija“ bo svetišče najbolj vidne in vsakomur neposredno dostopne in umljuje lepote, ki je dandanes večina užije tako malo v banalnosti svojega življenja. Njen pomen je tudi v določenem smislu socialen, njen delokrog ni omejen na posemne kroge: postati nam mora res narodova galerija.

Kakor smo sami iz svoje moči ustanovili svojo Mohorjevo Družbo, ustvarili Slovensko in Glasbeno Matico, ohranili kljub vsem zaprekam in spet oživili gledališče, položili temelj glasbenemu konservatoriju, si priborili svojo univerzo, tako so nekateri idealni ljudje sami iz lastne inicijative in požrtvovalnosti poklicali v življenje tudi našo „Narodno galerijo“. Brez mecenatstva in naklonjenosti od zgoraj, da, proti volji zgornjih skoro. In kakor vse doslej, tako sem trdno prepričan, da bo vstala naša Akademija upodablajočih umetnosti samo iz naše lastne sile, neodvisna in svobodna.

Oni idealni čas, ki mora priti, ko ne bo več treba umetniških galerij, ko umetniki ne bodo ustvarjali zato, da poskrijejo svoja dela v mraku galerijskih dvoran, ko bo umetnost postala spet prosta in javna, kakor je bila v najboljši dobi Aten in starega Rima, v tisti daljni prihodnosti, ki bo enaka davno že minulim časom florentinske slavne ljudovlade, ko so zadruga obrtnikov in rokodelcev javno disputirale na Gosposkem trgu o Michelangelovem „Gigantu“, oni čas mora priti spet. Še nam je skrit v nejasni bodočnosti, toda že ga sluti dalekovidno oko. Vse dotlej je pa naloga naše „Narodne galerije“, da pripravlja prihod tisti idealni dobi, ko bo cvela umetnost povsod med ljudstvom, ko bo vsakdo povsod obdan od plodov umetnosti, v svoji hiši, na ulici in v javnem poslojpu. Ko bodo vse lepe umetnosti, ne samo upodablajoče, ljudem potrebne, ko bodo vsi spoznali to potrebnost in postali vse drugače sprejemljivi za tajno govorico umotvorov, ki jo nevajeno naše uho komaj in s težavo sliši, za ves nauk, ki ga našim motnim pogledom še zagrinja siva mrena vsakdanjosti. Takrat tudi ne bomo poznali več „ljudske“ umetnosti, ne umetnosti za ljudstvo. Umetnost je samo ena, ni luksusa zgornjih desetisočev, tudi ni absolutna domena nekimi namišljenih duševnih aristokratov. Kakor vsakdanji kruh nam bo takrat, kakor ogenj, ki bo grel mrzla srca najbednejših, ki jim je življenje odreklo vse druge dobrine. Umetnost ima samo v demokratizaciji bodočnost. In ta cilj čimprej doseči, prežeti ves narod z ljubeznijo in spoštovanjem lepote, ki odseva iz velikih del umetnikov, to je nas vseh, to je predvsem „Narodne galerije“ častna dolžnost.

K. Dobida.

Naši prevodi. O. Zupancič je na novo prevedel *Shakespearejevega* „Trgovca beneškega“. Založila ga bo „Nova založba“. — Za „Tiskovno zadrugo“ so prevedli: A. Debeljak *Barbusseov* „Ogenj“, Anatola *Francea* „Otok pingvinov“, *Flaubertovo* „Salambo“ in *Costerjevega* „Tylla Ulenspiegla“, Budal *Fogazzarovega* „Svetnika“, Vl. Levstik *Izbrane ruske pravljice in Dostojevskega* „Selo Stepančikovo“, Vl. Borštnik *Lermontovega* „Junaka našega časa“ in *Gogoljeve* „Večere na vasi blizu Dikanke“, J. Vidmar *novela Andrejeva*, I. Šorli *tri novele Cervantesa*, Fr. Kuster pa *Mendoze* „Lazarilla s Tormesa“.

◀ NOVE KNJIGE. ▶

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Bajželj, J. Vaje na bradlji. Opora in izmena. Po Pexovi knjižici. V Ljubljani. Učiteljska tiskarna. 1920. 47 str. 6 K.

Bradač, Fran. Grška vadnica. Jugoslovanska tiskarna. 1920. 192 str. 24 K.
Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru. Urejuje Fr. Kovačič. Maribor. Tiskarna Sv. Cirila. XVI. letnik. 1. snopič. na leto 10 K.

Ehrlich, Lambert. Katoliška Cerkev kraljestvo božje na zemlji. (I. del. Bistvo in veselje katoliške Cerkve). V Celovcu. Družba sv. Mohorja. 1919. 96 str.

Gosar, A. Narodnogospodarski eseji. Ljubljana. Jugoslovanska tiskarna. 1920. 72 str. 7-20 K.

Koledar družbe sv. Mohorja za leto 1920. V Prevaljah. 1919. 128 str.

List, Šolski, II. stop. št. 2. Uredil Andrej Rapè. Za 4. in 5. šolsko leto. V Ljubljani. Učiteljska tiskarna. 1920. 112 str. 8 K.

Melik, Anton. Zgodovina srednjega veka za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol. Ljubljana. Jugoslovanska tiskarna. 1920. 129 str. 20 K.

Melik, Anton. Zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. II. del. 1. snopič. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1920. 168 str. 21 K. (Pota in cilji 2.)

Ozvald, K. Visokošolski mladini!... nastopno predavanje. V Ljubljani. Tiskovna zadruga. 1920. 14 str. 2-60 K.

Remec, Marija. Varčna kuharica. Zbirka navodil za pripravookusnih in tečnih jedil s skromnimi sredstvi. 2., pomnoženi natis. V Ljubljani. Jugoslovanska knjigarna. 1920. 232 str. Vez. z doklado 36 K.

Shakespeare. I. (Sen kresne noči). Prevel Oton Župančič. V Ljubljani. Tiskovna zadruga. 1920. 128 str. 22 K.

Šorli, Ivo. Sorodstvo v prvem členu. Povest. V Celovcu. Družba sv. Mohorja. 1919. 128 str. (Slovenskih večernic 73. zv.)

Tagore, Rabindranath. Povestice. V Ljubljani. Jugoslovanska knjigarna. 1920. 93 str. 9-60 K.

Vedenik, Herman. Kako si ohranimo ljubo zdravje. 2. snopič. V Celovcu. Družba sv. Mohorja. 1919. Str. 97-192.

* **[Velimirovič, Nikolaj].** Reči o svečoveku. Beograd S. B. Cvijanović. 1920. 338 str. 4 d.

Verne, Henri. Logika srca. S francuskoga preveo Josip Barač. Split. Vinko Jurić. 1920. 31 str. 1 din.

Záhoř, Z. Spol — ljubezen — materinstvo. Za dekliški naraščaj od 14. leta. Poslovenil V. M. Zalar. V Ljubljani. Umetniška propaganda. 1920. 63 str. 12 K vez.

Zorè, Jan. Ev. Življenje svetnikov. 2. zv. V Celovcu. Družba sv. Mohorja. 1919. Str. 193-288.

Priporočilo častitim naročnikom, Ljubljanskega Zvona

Največja zaloga raznovrstnega papirja, kancelijskega, ovijalnega, raznih šolskih in pisarniških potrebščin. Razglednice en gros et en détail.

Velika knjigoveznica, v kateri se izdelujejo vezi od najpreprostejše do najfinejše. Platnice in vezi za razne hrarilnice in posojilnice.

Tisk na trakove, razne reklamne table v zlatu, aluminiju itd., passepartout v mnogovrstnih izvršitvah. Tisk na žalne (pogrebne) trakove se takoj izvrši.

Tvornica papirne in kartonažne industrije J. BONAČ SIN, Čopova ulica, Ljubljana.

Vljudno priporoča

Ivan Bonač.

Narodna knjigarna

in trgovina s papirjem

v Ljubljani

Prešernova ul. št. 7

sprejema naročila na
vse tu- in inozemske
časopise, revije ter
vse knjige

Založništvo
umetniških
razglednic

Marija Tičar
Ljubljana

Manufaktura • moda • konfekcija

Vedno v zalogi: prvovrstno tu- in inozemsko manufakturno in modno blago; solidne obleke, zimске in športne suknje, površniki, za gospode in dečke pelerine lastnega izdelka ter po najnovejših krojih, dežni in cestni plašči, športne čepice, perilo itd.

Prva kranjska razpošiljalnica SCHWAB & BIZJAK

v Ljubljani, Dverni trg 3 (pod Narodno kavarno)

 Lastni modni atelje

Tiskovna zadruga v Ljubljani

Sodna ulica št. 6

priporoča sledečo knjigo:

Novo!

Novo!

- SHAKESPEARE-ŽUPANČIČ:
Sen kresne noči.
Broš. 22 K, vez. 28 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- LEONID PITAMIC:
Pravo in revolucija.
Broš. 7 K 60 v, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- ANTON MELIK:
Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. II. zvezek, 1. snopič.
Broš. 21 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- SIMON JENKO:
Pesmi. Uredil dr. J. Glonar.
Broš. 10 K, vez. 15 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- Dr. ŠTEFAN SAGADIN:
Naš sadašnjši ustavni položaj.
Broš. 16 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- Dr. K. OZVALD:
Visokošolski mladini.
Broš. 2 K 60 v, po pošti prip. 1 K 40 v več.
- DOSTOJEVSKIJ:
Bebi, roman v 4 delih (I. zvezek Prevodne knjižnice.)
Broš. 36 K, vez. 46 K, po pošti prip. 4 K 60 v več.
- GONCOURT:
Debie Eliza, roman. (II. zvezek Prevodne knjižnice.)
Broš. 10 K, vez. 12 K 60 v, po pošti priporočeno 2 K več.
- Straharjeva antologija z obširnimi uvodom dr. Iv. Prijatelja.
Broš. 18 K, vez. 22 K, po pošti prip. 2 K 60 v več.
- Josipa Jurčiča zbrani spisi. Druga izdaja. Uredil dr. Iv. Prijatelj.
I. zvezek. Broš. 18 K, po pošti prip. 3 K več.
II. zvezek. Broš. 22 K, po pošti prip. 2 K 60 v več.
- CVETKO GOLAR:
Rožni grm. Zbirka pesmi.
Broš. 8 K, vez. 12 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- ANTE DEBELJAK:
Solnce in senca.
Broš. 10 K, vez. 14 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- ANTON MELIK:
Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. I. del.
Karton. 15 K, po pošti prip. 1 K 80 v več.
- A. SIČ:
O slovenskih narodnih nošah.
Broš. 4 K, po pošti prip. 1 K 40 v več.
- Dr. AL. ZALOKAR:
ljudsko zdravje.
Broš. 5 K, po pošti prip. 1 K 60 v več.
- Dr. BOGDAN DERČ:
Dojenček, njega negovanje in prehrana.
Broš. 5 K, po pošti prip. 1 K 60 v več.
- Dr. J. DEMŠAR:
Spolne bolezni.
Broš. 8 K, po pošti prip. 1 K 60 v več.
- Ljubljanski Zvon, letnik 1919.
Broš. 50 K, po pošti kot zavitek 10 K več.

OMLADINA

Ljubljana, predal št. 87.

Novo publikacije!

Novo publikacije!

- Župančič Oton:
Mlada pota. Broš. 12[—], vez. 16[—].
- Petronij - Dr. Glonar:
Pojedina pri Trimalhijonu.
Broš. 9[—], vez. 12[—].
- Dr. Ivan Prijatelj:
Aškerčeva čitanka.
Broš. 12[—], vez. 17[—].
- Oton Župančič:
Sto ugank. Vez. 3[—].
- Vladimir Levstik:
Zapiski Tine Gramontove.
Broš. 7[—], vez. 11[—].
- Flaubert - Župančič:
Tri povesti. Broš. 7[—], vez. 11[—].
- Chesterton - Župančič:
Četrtek. Fantastičen roman.
Broš. 7[—], vez. 11[—].
- Fran Albrecht:
Mysteria dolorosa.
Broš. 5[—], vez. 9[—].
- Tagore:
Rastoči mesec. Vez. 10[—].
- Dr. Joža Glonar:
Naš jezik. Broš. 3[—], vez. 5[—].
- Milko Brezigar:
Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Broš. 6[—].
- Dr. R. Nachtigall:
Južnoslovansko-italijanski spor. Broš. 1[—].
- Spominu Ivana Cankarja.
Broš. 2[—].

Navedene cene veljajo le pri direktni naročitvi -- Po pošti pošiljatev K 1.50 več.